ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

ÖZBEKISTON ADABIYOTI VA SAN'ATI

1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН НАШР ЭТИЛА БОШЛАГАН

1996 ЙИЛ

ҲАФТАЛИК ГАЗЕТА ● ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ ● СОТУВДА НАРХИ ЭРКИН

20 сентябр, № 38 (3375)

УЧ КУННИНГ МУҲИМ БИР ҲАҚИҚАТИ

Воқеадан хабардор кўпчилик сарлавҳадан гап нима ҳақида кетаётганини пайқаб олиши қийин эмас. Шундай бўлса-да, яна бир бор эслатмоқчимиз: мамлакатимиз пойтахти Тошкентда 11-13 сентябрь кунлари Европада Хавфсизлик ва ҳамкорлик ташкилоти (ЕХҲТ)нинг «Инсон ҳуқуқлари бўйича миллий муассасалар» мавзуидаги халқаро кенгаш-семинари бўлиб ўтди. Унда Америка, Европа ва Марказий Осиёдаги ўндан ортиқ мамлакатлар делегациялари, БМТ, ЕХҲТ, Жаҳон банки, Европа тикланиш ва тараққиёт банки ҳамда «Ҳюмен райтс вотч», «Эмнисти интернейшнл» каби давлатга қарашли бўлмаган ва жамоат ташкилотлари вакиллари, хорижий ҳамда маҳаллий журналистлар иштирок этишди. Анжуман ЕХҲТнинг демократик муассасалар ва инсон ҳуқуқлари бўйича бюроси ҳамда Ўзбекистон ҳукумати ташаббуси билан ўтказилди.

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, Ўзбекистон 1992 йил январь ойида ЕХҲТга аъзо бўлганидан буён мазкур нуфузли ташкилот билан яқин ҳамкорлик қилиб келмоқда. Шу пайтгача Тошкентда ЕХҲТнинг бир қанча анжуманлари ўтказилди. Бир йил муқаддам Будапештда бўлиб ўтган йиғилишда мамлакатимиз делегацияси қатнашиб, барқарорлик ва тинчликка қаратилган бир қанча муаммоларни кўтариб чиқди.

Бинобарин, мазкур кенгаш-семинарни Ўзбекистонда ўтказилишининг ҳам ўз сабаблари бор. Негаки, мамлакатимиз 1993 йилда инсон ҳуқуқлари бўйича жаҳон конференциясида тасдиқланган тамойилларга содиқ эканлигини намойиш этиб келмоқда. Шу билан бирга, Ўзбекистонда фуқароларнинг ҳуқуқлари ва эркинлигини ҳимоя қилишга қаратилган қонуний асослар ҳамда ҳуқуқий муассасалар яратилган. Мустақиллигимизнинг дастлабки беш йилидаёқ фуқароларнинг у ёки бу ҳуқуқларини акс эттирувчи 300 дан кўпроқ Қонун ва Олий Мажлиснинг Қонунга тенглаштирилган қарорлари қабул қилинганлиги бунинг ёрқин исботидир.

Президентимизнинг кенгаш-семинар иштирокчиларига қилган мурожаатида қайд этилганидек, Ўзбекистон ўз мустақиллиги ва суверенитетига қатъий амал қилган ҳолда, халқаро ҳамжамиятнинг тенг ҳуқуқли аъзоси сифатида халқаро алоқаларни фаол ривожлантирмоқда ҳамда улкан интеграциялашув жараёнига дадиллик билан кириб бормоқда.

Бунда Ўзбекистоннинг ҳуқуқий-демократик давлат барпо этиш, бозор муносабатларига ўтишнинг беш тамойилига асосланган ўзига хос ва ўзига мос эволюцион йўли ижобий роль ўйнамоқда.

Иштирокчиларнинг эътирофларича, анжуман Президентнинг Олий Мажлис сессиясида баён қилинган, ижтимоий-сиёсий ҳаётни демократиялашга қаратилган дастурини амалга ошириш юзасидан жиддий қадам бўлди.

Шу маънода Белгия Халқаро муносабатлар қироллик институти профессори Р. Якимчук билдирган фикрлар эътиборга лойиқдир:

«Семинар муваффақиятли ўтди. Президент Каримов тажрибасини кенг ёйиш учун барча асослар мавжуд. Танлаган йўлингиз тўғри эканлигига тўлиқ ишонч ҳосил қилдим. Ҳаётнинг барча қатламларини босқичма-босқич ислоҳ қилишнинг, айниқса, бошқа МДҲ мамлакатларига нисбатан реал афзалликларига амин бўлдим. Бу жараённи сунъий тезлаштириш мумкин эмас. Бундай қилиш нафақат нотабиий, балки энг ёмон салбий оқибатларга олиб келиши мумкин».

Анжуманда кенг маънода инсон ҳуқуқлари бўйича миллий муассасалар ташкил этиш — Марказий Осиё давлатларининг инсон ҳуқуқлари бўйича миллий муассасалари фаолиятини такомиллаштиришда уларнинг ЕХҲТга аъзо бошқа мамлакатларнинг шу хил муассасалари билан ҳамкорлигини йўлга қўйиш ҳақида гап борди. Ва шу нарса алоҳида таъкидландики, ҳар бир халқ, ҳар бир давлат ўтмиши, миллий анъаналари, асрлар давомида тўпланган тажрибаси, ўз тараққиёт йўлига эга. Ҳар бир давлат демократия қурилишида ўз миллий нуқтаи назаридан келиб чиқади. Такрор бўлса ҳам айтиш жоизки, бу мезон тараққиётимиз туб асослари, тамойилларидан бири. Бинобарин, шундай фикрни ЕХҲТ бўлими ходими, семинар иштирокчиси П. Шеки лафзидан эшитиш янада мароқли:

— Тошкент семинаридан ўзим учун кўп нарса олдим, — деди венгриялик таниқли мутахассис. — Менда истиқбол йўлини тўғри танлаганингизга заррача шубҳа йўқ. Инсон ҳуқуқлари муаммоси ҳамма жойда бор. Шунинг учун ҳам инсон ҳуқуқлари институтларини жорий этиш шўролар истибдодидан озод бўлган мамлакатларнинг барчаси учун ғоят муҳим. Ўзбекистонда Европа тажрибаси жиддий ўрганилаётганини ҳис этдим. Лекин, менинг назаримда, биз ўзимиз ўрганишимиз лозим бўлган жиҳатлар ҳам анчагина экан.

Дарҳақиқат, Белгия Халқаро муносабатлар қироллик институти директори М. Бокстаrange таъкидлаганидек, анжуман иштирокчилар учун «Ўзбекистондаги ички сиёсий вазиятни атрофлича билиб олиш имконини берди. Тасаввуримиз янада кенгайди. Шу нарса аниқки, Ўзбекистон раҳбарининг демократик жамият қуришга оид жаҳон тажрибасининг энг яхши жиҳатларини амалда қўллаш ниятида қилаётган ҳаракати самимий. И. Каримов томонидан ғоят ўзига хос йўл танланганини, ҳозирнинг ўзидаёқ салмоқли тажриба орттирилгани яққол кўриниб турибди. Бу тажрибани у жаҳон ҳамжамиятининг манфаатдор вакилларига муваффақият билан сўзлаб бериши мумкин. Институтимиз Президент учун шундай минбар ташкил этишга тайёр».

Эндигина олти ёшга қадам қўйган мустақил мамлакатимиз шаънига билдирилган бундай эътироф ва истаклар, турлича ёндашувлар Ватан истиқлолини азалий қисмат деб билган, шу ниятда ҳалол меҳнат қилаётган ҳар бир фуқаро қалбида ғурур уйғотиши, шубҳасиз. Бу яна шундан далолатки, анжуман турли-туман фикр ва мулоҳазаларга бой бўлди.

Буни қуйидагича изоҳлаш ҳам мумкин: ўзига ишонган одам гап-сўздан чўчимайди. Ўз истиқболига иймон келтирган давлат камчиликларидан кўз юммайди. Шу маънода, туни бошқа, кундузи бошқа олис юртларда туриб, Ўзбекистонда инсон ҳуқуқларини «ҳимоя» қилишга «бел боғлаган» ватандошларимиз, мухолифатлик тожу тахтининг ҳою-ҳавасида юрган биродарларимизнинг ҳам анжуманга таклиф этилганлиги демократик нуқтаи назардан тўғри, ўзбекчасига айтганда, бағрикенглик бўлди. Очиғи, улардан Ўзбекистонда демократик жараёнларни чуқурлаштириш, инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини ҳимоя қилишнинг самарали механизмини таъминлаш юзасидан биз ўзбекларбоп жўяли фикр ва таклифлар чиқиб қолар, деган умидимиз йўқ эмас эди... Афсуски, бизга аввалдан маълум бир-икки гапларни айтмаганда, аксари ватандошларимиз шахсий тинч-омонлигига кафолат сўрашдан нарига ўтолмадилар. Ўзингники ўзагингни ўзар, дегани шу экан-да, деб бироз ҳафсаламиз пир бўлди ҳам. Шукрки, мартабали меҳмонларимиз оқ-қорани яхши ажрата олишар экан. «Ахир, анжуманда инсон ҳуқуқлари бўйича миллий институтлар ташкил этишдек муҳим мавзу ҳақида гап кетяпти. Мен «Ҳа» деса, шахсий муаммосини орага тиқиштиришга уринганлар фикрига қўшилмайман», — деди анжуманда профессор Р. Якимчук.

Аслида шу жавобнинг ўзи етарли. Лекин шахсий ғаразини айтиш баҳона шов-шув кўтариш пайидан бўлганларнинг орқасида сояси бор. Бу сояда «мухолифат»лик даъвосини байроқ қилиб, эски замон ҳузур-ҳаловатларини қўмсаётган, бой берилган мартабаю манзиратлар ичини ёндираётганлар соялаб ётибди. Наҳотки, пешонасига «сиёсий мухолифат» деган ёзув ёпиштириб олгани билан одамнинг ичи ҳам ўзгариб қолса?

Эл ичида обрўсини тўкиб бўлган, ҳаётнинг, тарихнинг ўзи рад этган одамлар бир семинар баҳона яна сиёсат отига ўтириб олиб қамчи ўйнатса-я. Одамингни топибсан!

Тўғри, демократик жамият учун сиёсий мухолифат бамисоли тарозининг иккинчи бир палласи каби зарур.

Ҳа, демократиялаш объектив жараён. Бу ислоҳотларнинг босқичма-босқичлиги, кучли ижтимоий муҳофаза, Конституция ва амалдаги қонунлар, ҳамма қабул қилган халқаро нормалар асосида ишлаб чиқилган Ўзбекистоннинг ўз моделига тўла мувофиқ келади.

Президентимиз Олий Мажлиснинг VI сессиясида сўзлаган нутқида алоҳида таъкидлаганидек, «тегишли юридик мақомга ва конституциявий кафолатларга эга бўлган, ўз хатти-ҳаракатида давлат ва ижтимоий тузумнинг барқарор ҳолати учун жавобгар бўлган, ташкилий жиҳатдан шаклланган мухолифатнинг бўлиши — жамият ҳолатининг нормал аҳволини кўрсатади».

Сирасини айтганда, жамиятни демократиялаш ва сиёсий ислоҳотларни эски коммунистик мафкура, чириган тоталитар ўтмиш тартиблари ва сарқитларидан батамом холи, энг муҳими, 90-йиллар бошида «Қайта қуриш» ва «митингбозлик демократияси» тўлқинида мамлакатни бош-бошдоқлик ва биродаркушлик жари ёқасига келтириб қўйганларга мутлақо алоқаси бўлмаган ёш, янгича фикрлайдиган авлод амалга оширади.

Ўтган беш йиллик тарих шуни кўрсатмоқдаки, мустақилликнинг дастлабки пайтларида ҳар бир ўзбек ўчоғига оғзида газ «етказиб» берган, ўзининг чўнтагига эса миллион-миллион давлат маблағини уриб юборган, отдан тушса ҳам эгардан тушгиси келмаётган таниқли «арбоб» тоифасидаги коммунистик ғоянинг айрим ашаддий тарафдорлари бир юмалаб оташин демократ, инсон ҳуқуқлари ва озодлигининг фидойи ҳимоячиларига айланиб олишди. Чопонни тескари кийиб, янги қиёфага кириб олсам, яна узангига оёғим етади, яна халқнинг ризқи, Ўзбекистон насибаси ҳисобига таралла-бедод қилиб яшайман, деб хомтама бўлишмоқда, чамаси.

Бундай кимсаларга айтар сўзимиз тайин: чучварани хом санабсиз! Эски замонга қайтараман десангиз, овора бўласиз. Мустақиллик қадрини англаган ҳар бир фуқаро — ёш ва озод Ўзбекистон фикри ана шундай!

Бундан-да лўндароқ айтадиган бўлсак, Ўзбекистондан ташқарида сохта обрў қидирманг, четдан садақа сўраманг. Асл ўғлонга она халқ, она-заминда орттирилган обрў шараф келтиради. Ватанимга, элу юртимга хизмат қиламан деган мард ўлимни бўйнига олса оладики, мамлакатини ташлаб кетмайди.

Шу ўринда халқимиз танлаб олган буюк янгиланиш йўлида ғов бўлаётган кимсаларга қарата Президентимиз юрак-юракдан айтган сўзларни такрорламоқчимиз: «Ўзбекистоннинг ўз келажагини бунёд этишга халақит берманг!»

Шу билан мақолага нуқта қўйсак ҳам бўларди. Пировардида анжуман бўлиб ўтган уч куннинг муҳим бир хулосасини, муҳим бир ҳақиқатини айтиб ўтиш жоиз деб билдик. Бу ҳақиқатни ҳамкасбимиз, «Файнэншнл таймс» газетасининг мухбири С. Гунес изҳор қилди:

«Семинарда иштирок этиш, ўзбекистонлик фуқаролар билан эркин мулоқот қилиш жараёнида шундай қатъий хулосага келдим: Ўзбекистонда давлат ва жамиятни ислоҳ қилиш бўйича босқичма-босқич ва бетакрор демократик ўзгаришлар амалга оширилмоқда!»

ТЕАТРЛАРИМИЗ ГАВЖУМЛАШИБ ҚОЛДИ

Яқинда Муқимий номидаги Ўзбек давлат мусиқий театри ўзининг навбатдаги 58-ижодий мавсумини бошлади. Шу муносабат билан мухбиримиз театрнинг режиссёр-дирижёрлар коллегияси раиси Рустам МАЪДИЕВга бир неча савол билан мурожаат қилди.

— Рустам Каромович, театрдаги бугунги ижодий жараён қолаверса, ўтган мавсум якуни,унинг самаралари хусусида қисқача сўзлаб берсангиз.

— Шуни алоҳида фахр ва ғурур билан айтиш керакки, театрдаги бугунги ижодий муҳит ҳар қачонгидан ҳам яхши, кўнгилдагидек: труппамизнинг ҳар бир ижодий ходимида изланувчанлик, яратувчанлик руҳи устивор.

Истиқлолнинг беш йиллиги ҳамда бобокалонимиз соҳибқирон Амир Темур таваллудининг 660 йиллиги нишонланадиган муборак йил бизнинг театр учун ҳам ниҳоятда файзиёб, серсамар бўлди. Мустақиллигимизнинг улуғ неъмати бўлмиш сўз эркинлиги, ҳурфикр ташвиқотига имкон яралгани туфайли биз ҳам ҳозирги замоннинг маънавий-руҳий манзараларини ўзида мужассам этувчи асарлар яратишга ҳаракат қилдик. Ана шу саъй-ҳаракатларимиз самараси ўлароқ, «Девона», «Бу қандай бало?», «Иброҳим Алайҳиссалом таваллудлари» каби спектакллар юзага келди. Бу спектакллар маълум даражада томошабинлар қизиқишига сабаб бўлди. Театримиз анча гавжум бўлиб қолди.

Яқинда Республикамиз Президентининг фармонига кўра, театримизнинг кекса санъаткорлари — Ўзбекистон халқ артистлари Фароғат Раҳматова, Маҳмуджон Ғафуров ҳамда артистлар Дилором Сафоева, Зулайҳо Бойхонова ҳукуматимизнинг юксак унвон ва мукофотлари билан тақдирландилар.

— Янги ижодий мавсум режалари хусусида тўхталсангиз.

— Машҳур режиссёр Карел Ирд театрни улкан музёрар кемага қиёс қилиб, у доимо йўл очиб, кичик кемаларни ортидан эргаштириб юриши ҳақидаги фикрни таъкидлаган эди. Чиндан ҳам театр доимо даврдан бирмунча олдинда юриши, одамларга истиқболни, келажакни кўрсатиб туриши лозим. Шу боис бугунги кунда биз асосий эътиборни кўпроқ замонавий асарларга қаратишни лозим кўрдик. Саҳнамизга бугунги кун ҳавосини олиб кириб, Истиқлолнинг аҳамияти, Ватан туйғуси, халққа, миллатга, тилга муносабат масалалари, ўткинчи хою ҳавасга берилишнинг оқибатлари ҳақида саҳна асарлари яратиш ниятимиз бор.

Оила жам бўлганда

С. МАҲКАМОВ фотолавҳаси

Шу кунларда «Оқибат» деб аталган янги асар устида иш бошлаш арафасида турибмиз. Асар муаллифи камина. Мусиқаларни Ўзбекистон халқ артисти, театримизнинг бош хормейстери Ботир Умиджонов басталаган. Бундан ташқари, шу йилнинг охирига қадар болалар учун ҳам қизиқарли томоша яратиш режамиз бор. Шунингдек, труппамизни ёш, хушовоз ижрочилар билан бойитишга катта эътибор беряпмиз. Бу йил Санъат институтини битирган кўп талабаларни тугал назардан ўтказдик. Шу аснода ўзига яраша маҳорат ва ширали овозга эга Дилмурод Узоқов труппамизга қабул қилинди. Унга бўлажак янги саҳна асаридаги бош қаҳрамон роли топширилган. Ўйлайманки, бу ва бошқа янги асарларимиз ҳам мухлисларимизни бефарқ қолдирмайди.

Суҳбатдош:
Г. УМАРОВА

Амир Темур — 660

«ФОТИҲИ МУЗАФФАР ЁХУД БИР ПАРИВАШ АСИРИ»

Юнус Ражабий номидаги Жиззах вилояти мусиқали драма театри соҳибқирон Амир Темурнинг 660 йиллигига бағишлаб Ўзбекистон халқ ёзувчиси Одил Ёқубовнинг шу номдаги тарихий драмаси асосида янги саҳна асари яратди.

Икки парда, тўрт кўринишли драмани Ҳамза театрининг таниқли режиссёри, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Марат Азимов саҳналаштирди.

Душанба куни ана шу саҳна асарининг премера олдидан тақдимнома муҳокамаси бўлди. Муҳокамада сўзга чиққан Ўзбекистон халқ ёзувчилари Одил Ёқубов, Ҳамид Ғулом, драматург Саидаҳмад Расул, «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетаси бош муҳаррири ўринбосари Мурод Абдуллаев, Жиззах вилояти маданият бошқармаси раҳбарлари янги асарнинг режиссураси, саҳна талқини, актёрлар маҳоратига катта баҳо бердилар. Айниқса, Амир Темур ва Сулувкўз ролларини маҳорат билан ижро этган Республикада хизмат кўрсатган артистлар Ғолиб Йўлдошев ва Гулнора Ориновалар, саҳна безакларини яратган мусаввир Аҳмаджон Ориновнинг изланишлари, ижодий меҳнатлари алоҳида таъкидланди.

Республика Маданият ишлари вазирлиги мутасаддилари томонидан қабул қилиб олинган янги саҳна асари тез кунда томошабинлар ҳукмига ҳавола этилади. Бу асар ёзувчилар, санъат намояндалари томонидан улуғ бобомиз юбилейига муносиб тўҳфа бўлди.

«Ҳосил—96»

ПАХТАЗОРГА КЎЧДИ ЎЗБЕГИМ

Куни кеча Президентимиз Ислом Каримов Андижон ва Наманган вилоятларига қилган сафари давомида ушбу лавҳа қаҳрамони Асалхон Расулова бошлиқ бригада далаларида ҳам бўлди ва бу миришкорлар тиклаган «Оқ олтин» хирмони ҳамда андижонча пахта етиштириш технологиясига юксак баҳо берди.

Одатда ором фасли учун, ҳузур фасли учун астойдил тараддуд кўрадилар. Масалан, қишнинг тараддуди. Уйлар таъмирланади, емоқлик ичмоқликлар жамланади. Қору аёздан совқотмаслик учун тараддуд кўрилади. Ёки таътилга чиқишни олайлик. Югуриб-елиб қайдир дам олиш жойига йўлланма топилади. Пул жамғарилади. Кийим-кечакдан тортиб яхши ҳамроҳнинг ҳам тараддудини кўрадилар.

Мен қишлоқда яшайман. Ҳовлимиздан чиқиб ён кўчага бурилсам, у ёғи пахтазор. Асалхон Расулова деган чайиргина бригадир етакчилик қиладиган бригада пахтазорлари. Аввал Асал опанинг далалари кенг эди. Нақ ҳар бир ҳовлининг бўғзигача. Ҳозир унақамас. Мустақиллик бўлиб, пахта яккаҳокимлигига барҳам берилгач, даланинг анчагина қисми донга ажратилди. Анчаси ўғли улғайиб келин туширай деб турган қишлоқдошларга уй-жой учун берилди. Янги мактабнинг пойдеворига ҳам шу даладан жой кесилди. Саноғим кўпайиб кетди. Хўш, Асалхон Расулованинг ери камайиб, юртга берадиган ҳосили озайиб... йўқ, йўқ, ери озайдию ҳосили камаймади. Оз ердан кўп ҳосил олишни ўргандилар. Аввало ер бутунлай деҳқон ихтиёрига берилди. Белгиланган режадаги ҳосилнинг маълум қисми деҳқоннинг ўзида қоладиган бўлди. Давлат сотиб оладиган қисми ҳам янги, баланд нархларда бўлди. Шундай бўлгач, деҳқон кўпроқ ҳосил олиш ҳақида қайғуради, йўл топади-да. Асал опанинг бригада аъзолари ҳам айнан Олтинкўлдаги «Намуна» жамоа хўжалиги Сиёсатхон Абдуллаева бошлиқ бригадада тажриба қилиб синаб кўрилган плёнка остига чигит қадаш услубини қўлладилар. Мавжуд ерининг катта қисмига плёнка тортдилар. Сидқидиллик ҳеч қачон панд бермаган. Ҳосил роса бўлди. Ғўзаси бир текис унган пайкалларда 23 июлдаёқ пахта очилди. Энди терим аёзнинг изғиринигача чўзилмайди. Қуёшли кунларнинг ўзидаёқ катта хирмон тиклаб олинади. Тикланиб олди ҳам, 8 сентябрдаёқ водийда биринчи бўлиб йиллик пахта тайёрлаш режаси бажарилгани ҳақида ҳамма тарафга хушхабар кетди. Буёғи қўй сўйиб ош дамлашу мукофотлар бериш...

— Омадингиз келди, Асал опа, — дейман ҳали қўл урилмай турган ун олти гектарлик пайкалдаги чаман-чаман очилган пахталарга ишора қилиб. — Ҳали ҳосилингиз кўп.

— Юртнинг ризқи-да — бу, — сиполик қилмоқчи бўлди у. — Бу ҳосилга етгунча озмунча тараддуд кўрдикми. Терим тараддуди енгил бўлмайди.

— Тараддуд... Трактору тош-тарози. Шийпонни оқлашу бўялган сўриларни айтяпсизми?

— Булар шундоқ ҳам бўладиган ишлар. Мен аъзоларимизнинг тараддудини айтяпман. Баҳордаги, ёздаги парвариш кунларида шу теримга умид қилиб кетмон уштланади. Офтобда қуйлаги куйиб рангини йўқотган, бир-икки калиши йиртилган. Буёғи теримда давом этади. Хуллас, пахта хирмонидан умид қилиб турганлар кўп. Ким ўғил уйлаб, ким қиз узатади. Яна кимлар ўтган йили пойдевори қўйилган уйини тиклашни ўйлайди. Ахир асосий даромадимизни шу куз беради.

— Ҳукумат яхшигина терим ҳаққи белгилади чоғи...

— Тўғри. Айниқса, пахта режаси эрта тўлганларга яна яхши. Ўзингиз биласиз, ўтган йили ҳам икки юзга етказганмиз режани. Бу йил ҳам, насиб қилса, ўшанга боради. Гап ўша даромаднинг бутунича уйига мўлжалдаги ишлар учун боришида, сарфланишида. Қани энди махсус иш либосларимиз бўлса... Арзонгина, пишиқ-пухтагина. Терим олдидан бир тараддуд деб улгуржи сотиб олардик. Алоҳида иш либосинг бўлишига нима етсин.

Асал опанинг мулоҳазасидан серғакланаман. Кейинги пайтда кичик корхоналар, тадбиркорларнинг тикув цехлари анча кўпайди. Улар ҳақида ёзиш учун кўп бор бу тадбиркорлар ҳузурида бўлганман. Уларнинг бозор муносабатлари шароитида нима харидоргир бўлса, ўшани тикиб даромад олаётганини яхши биламан. Жумладан, махсус иш либослари тикади кўпи. Россиянинг дарахт кесувчилари учун, кўмир қазувчилари учун, оғир, енгил саноатида ишлайдиган ишчилар учун махсус иш либослари... Саришта ишчи учун тежам, тадбиркор учун даромад бу. Яхши-да, иш либосинг алоҳида бўлса, уйлик, кўчалигинг асралади, ўзинг ярашимли кўринишда, қулай шароитда ишлайсан. Махсус кийим алмаштириш хоналарида алоҳида илгичларинг, сақлагичларинг бўлса яна яхши.

Биз жуда узоқ вақт пролетарлар — яъни ишчилар авангард, энг онгли синф деб социализмнинг тўқима нақлини тўтиқушдек такрорлаб келдик. Ҳамма илғорлик, ҳамма қулайлик, ҳамма шароит энг аввал пролетарга берилди. Имтиёз, рағбат, ҳатто махсус иш кийимигача уларга берилишига кўникиб, ўрганиб кетдик. Мустақиллик ўзлигимизни танишдан бошланди. Яшаш неъматларининг асосини берадиган деҳқонга ғамхўрлик, имтиёз ҳақида махсус фармонлар чиқарилди. Ижролар бошланди. Деҳқоннинг уйига ҳам газ келди, қувуридан зилол сув оқа бошлади. Ери ўзига бўлди, даромадини ҳисоб-китоб қилиш ҳам ўзига қолди. Демак, у ҳам ўша «онгли пролетар»лар каби балки ундан ҳам заҳматкашроқ эканини ўзи ҳам англай бошлади. Энди ўша Россия учун иш либослари тикиб Камазларга ортаётган тадбиркорлар, тикувчилик технологияси усталари пахтакорнинг иш либослари ҳақида ҳам ўйлайдиган пайт аллақачон келди.

Биз жиндай меҳрдан, жиндай рағбатдан ҳам тўлқинланиб кетадиган халқмиз. Меҳрга дарров икки баробар меҳр қайтаришга одатланганмиз. Эркка етишганимиздан бери, миллат сифатида иззат кўра бошлаганимиздан бери бароридан келаётган ишларимиз, яратувчанликларимиз бунинг далили. Деҳқонга шароит яратай деган раҳбарлар ҳам асти куймайдилар. Бу саховатли ғамхўрликка ҳалол меҳнату самимий миннатдорлик қайтади. Буни шу кунларда қишлоқда жаранглаётган «пахтага-а-а» деган даъватдан сеҳрланиб, ризқу барака учун, тинчлигу тўкинлик учун, фахру ғурур учун белига этак бойлаб, далага кетаётган юртдошларимизнинг кўзлари айтиб турибди.

Сунбуланинг ҳар нафаси куй,
Боғ айланган шамоллар хушбўй,
Хоҳ меҳнатга, хоҳ байрамга йўй,
Пахтаси очилди Ўзбекнинг.

Энди энг хуш жой шийпон бўлар,
Ғурур билан тенг хирмон бўлар,
Элга ризқ-рўз, элга шон бўлар,
Пахтаси очилди Ўзбекнинг.

Замира РЎЗИЕВА,
Андижон

ЎзАС АХБОРОТИ

Ўзбекистон Республикаси Маданият ишлари вазирлигида соҳибқирон Амир Темур таваллудининг 660 йиллигини нишонлашга тайёргарлик кўриш ва уни ўтказиш бўйича республика ишчи гуруҳининг йиғилиши бўлиб ўтди. Унда Қорақалпоғистон Республикаси Маданият ишлари вазири, вилоятлар маданият ишлари бошқармалари бошлиқлари ҳамда республика концерт ташкилотлари, театрлари ва тегишли ўқув юртлари раҳбарлари иштирок этдилар.

Йиғилишни ишчи гуруҳи раҳбари Баҳодир Абдураҳимов кириш сўзи билан очар экан, Темур бобомизнинг туйида жаҳоннинг ўнлаб давлатларидан олимлар ҳамда кўплаб нуфузли ташкилотларнинг вакиллари қатнашишларини эслатиб ўтди. Шунингдек, Амир Темурнинг шахси, унинг ҳарбий ва давлат бошқаруви ишидаги салоҳияти, илм-фан ва маданиятимиз ривожига қўшган улкан ҳиссасини алоҳида таъкидлаб, бобокалонимизнинг таваллуд туйини муносиб ўтказишда маданият ходимлари олдида турган бурч, масъулият ва вазифалар ҳақида тўхталди. Сўнгра ўтказилажак тадбирнинг бош режиссёри, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби Баҳодир Йўлдошев йиғилиш қатнашчиларини тадбир сценарий билан таништирди. Муҳокамада сўзга чиққанлар сценарий юзасидан ўз таклиф-мулоҳазаларини билдирдилар.

Йиғилишда ташкилий ва бадиий ижро масалаларини юқори савияда амалга оширишга келишиб олинди.

УМИД ҒУНЧАСИ

Ўзбекистон мустақилликни қўлга киритган дастлабки кунларданоқ иқтидорли ёшларнинг мусиқий ижрочилик маҳоратлари ўсишга ҳар томонлама кўмаклашиш мақсадида ўтказиб келинаётган маҳаллий ва халқаро кўрик-танловларнинг натижаси қувончли бўлди. Санъатсевар халқимизнинг яна бир умид ғунчаси кўз очди. Тошкентлик 12 ёшли скрипкачи Даниил Холиқовнинг номи дунёга машҳур бўлди. Унга, 1995 йили Англияда ўтказилган Иегуди Менухина номидаги скрипкачилар кўрик-танловининг «11 ёшли юлдузи» деб тан олинганлиги муносабати билан Республикамиз Президентининг совғаси — 1760 йилда Италиянинг Флоренция шаҳрида Пьер Лоренцо Вангелисти томонидан ясалган ноёб скрипка тантанали равишда топширилди.

Мустақиллигимизнинг 5 йиллиги арафасида Даниил Холиқовга топширилган ушбу совға, унинг ижро маҳоратига мамлакатимиз ва Оврупанинг скрипка бўйича профессионал ижрочилари томонидан берилган юксак баҳодир. Унинг ажойиб истеъдоди ва мусиқа қобилияти ҳақида, танлов Президенти шундай ёзган эди: «Ижрочилигининг ўзига хос услуби шундай дабдабали ва шундай нафиски, унинг ижроси кишини бахтли қилади, бу 11 ёш учун ўта ҳайратланарли ва ақлни лол қолдирадиган ижро бўлиб, гўё у фақат скрипка учун яратилгандек». Британия матбуоти «Дейли Мейл» ҳам ёш мусиқачимиз ҳақида шундай ёзади: «Даниил Холиқов фабрикада ясалган, Русиянинг оддий скрипкасида шундай мусиқа яратдики, унга етук профессионаллар ҳам ҳавас қилса арзийди». Ҳа, истеъдод, иқтидор, талант ва унинг маҳсули инсоният мулки бўлиб, у ҳамиша ардоқланади, эъзозланади ва ҳимояга олинади.

Шубҳасиз, талантнинг юзага чиқишида ғайрат-шижоат ва тинимсиз машаққатли меҳнат катта аҳамиятга эга. Даниил ҳам кунига олти соатлаб машқ қилади, изланади. Унинг кичик ёшдаёқ шундай ютуққа эришганининг сабаби, аввало, оилавий муҳит ва ота-она тарбиясидир. Даниил мусиқачилар оиласида дунёга келди. У ота-онасидан биринчи мусиқа сабоғини олганда беш ярим ёшда эди, ҳозир Успенский номидаги республика ўрта махсус мактаб-интернатида ўқимоқда. Унга биринчи синфдан бошлаб Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган маданият ходими Нотан Менделсон устозлик қилиб келмоқда. Надежда Менделсон Даниилнинг барча танлов ва фестиваллардаги журнавозидир.

Тиним билмас, изланувчан ёш мусиқачимиз, устозлари кузатувида янги-янги куйлар устида ишлашдан бўшаган пайтларида ўз тенгқурлари ва қўшни болалар билан ўйнашга ошиқади. Айниқса футбол ўйинига, сувда сузишга жуда ишқибоз. Унинг кўпчилик ўртоқлари мусиқа йўлини танлаган ўсмирлардир. Даниилнинг келажак орзулари улуғ — у «албатта машҳур бўлмоқчи». Лекин унинг асосий орзуси халқ олдига чиқиб концерт бериш. Яқинда унинг бу орзуси ушаладиган бўлиб турибди. У маданият ишлари бўйича Бовария Марказий раисининг таклифига кўра Олмония сафарига тайёргарлик кўрмоқда. Даниил Олмониянинг машҳур концерт залларида концерт беради. Омад ёр бўлсин сенга, Даниил!

Абдурашид АБДУЛЛАЕВ

ЯПОН ФИТРАТШУНОСИ

ЎЗБЕКЛАР ВА ДУНЁ

Хорижда Марказий Осиё маданияти тарихини жиддий ўрганаётган давлатлардан бири Япониядир. Токио университетининг профессори Хисао Кўмацу жанобларининг ўзбек адабиёти ва Ўзбекистон тарихи хусусида «Ўрта Осиё тарихи», «Андижон қўзғолони», «Мадали эшон», «Амир Умархон ва турк султонининг ёзишмалари» каби тадқиқотлари тарихимиз саҳифаларини ёритишда ёрдам берган бўлса, унинг Фитрат ҳақидаги тадқиқотлари хорижий фитратшуносликнинг энг салмоқли саҳифаларини ташкил қилади. Хисао Кўмацу дастлаб «Фитратнинг «Мунозара»си хусусида» (1981), «Бухоро зиёлилари орасида миллий фарқланишнинг такомили (1911—1928) (1989) каби ишлари билан Фитрат ижодининг турли қирраларини хорижда холис ёритган олимлардан. Олим бирламчи манбалар билан иш кўради, табиийки, ўзбек, форс ва турк тилларини (албатта, инглиз ва рус тилларидан ташқари) яхши билади. Бу жиҳатдан Хисао жанобларининг 1993 йили чоп қилинган «ХХ аср бошларида Ўрта Осиёда туркчилик ва инқилобий ҳаракатлар» китоби фактик материалларга бойлиги, илмий таҳлилнинг чуқурлиги билан ажралиб туради. Қуйида япон фитратшуносининг ушбу асаридан «Чиғатой гурунги» бобини эътиборингизга ҳавола қиламиз.

Ҳамидулла БОЛТАБОЕВ

Биринчи чақириқ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси олтинчи сессиясида қабул қилинган «Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида»ги ҳамда «Ноширлик фаолияти тўғрисида»ги Қонунлар шарҳи

Ўткир ҲОШИМОВ

ҚОНУН ЯРАТИШ ОСОН ЭМАС

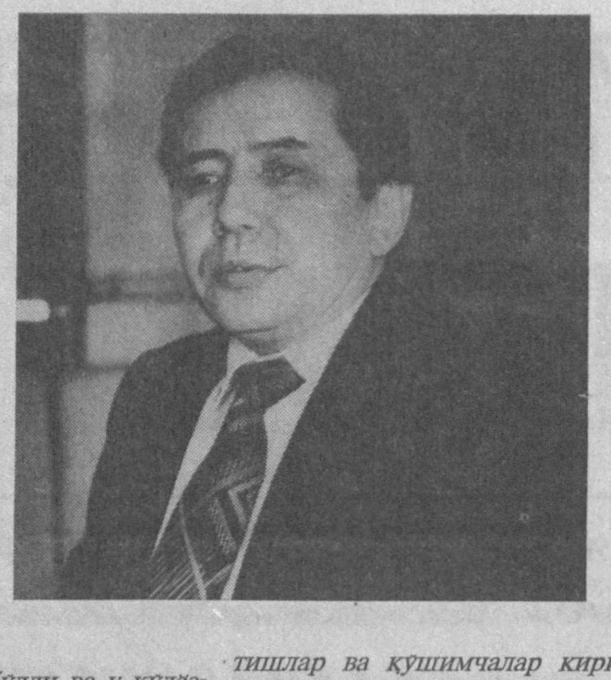

Билмаган одамга Парламентда ишлаш осон туюлиши мумкин. Иш шошилинч эмас. Осойишта вазият. Фақат сессиялар яқинлашганда иш кўпаяди...

Авваллари ўзим ҳам шундай деб ўйлардим. Энди билсам, бу фикр хато экан. Каттами-кичикми, ҳар бир қонун лойиҳасини яратиш янги асар ёзишдек ниҳоятда оғир меҳнат экан. Тўғри, кейинги пайтларда яратилган Қонун лойиҳалари сессияларда ортиқча баҳс-мунозараларсиз қабул қилиняпти. Сабаби шуки, ҳамма баҳслар сессиядан сессиягача бўлган «оралиқ» пайтида қўмиталарда авжига чиқади. Ҳар бир ибора, ҳар бир сўз, ҳатто ҳар бир вергул устида бош қотириш керак. Негаки Қонун бугун учунгина эмас, эртанги кун учун ҳам хизмат қилиши, умумжаҳон андозаларига мос бўлиши ва айни пайтда ўзимизнинг анъаналаримиз ҳам эътибордан четда қолмаслиги керак. Бундан ташқари собиқ шўролар даврида бизнинг ўз қонунчилик мактабимиз деярли бўлмаган. Марказ қандай Қонун қабул қилса, Ўзбекистон ўшанинг таржимасини қабул қилган. Нари борса, баъзи жойлари маҳаллий шароитга «мослаштириб» жузъий ўзгартишлар билан ҳаётга татбиқ этилаверган.

Ўзбекистон Республикаси Истиқлолга эришгани, мамлакатимизнинг жаҳон ҳамжамиятига қўшилгани Қонун яратувчилар зиммасига масъулиятли вазифалар қўйди. Олий Мажлисда ўз соҳасини пухта биладиган мутахассислар — академиклар, иқтисодчилар, юристлар фаолият кўрсатаётгани қувончлидир.

Парламентимизнинг Биринчи чақириқ олтинчи сессиясида Матбуот ва ахборот қўмитаси тайёрлаган иккита Қонун қабул қилинди. Бири — «Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида»ги Қонун, иккинчиси — «Ноширлик фаолияти тўғрисида»ги Қонун. «Муаллифлик ҳуқуқи...» Олий Мажлиснинг Фан, таълим, маданият ва спорт масалалари қўмитаси билан ҳамкорликда тайёрланди. Бу — маълум маънода халқаро аҳамиятга молик Қонун. Унинг барча моддалари Бутунжаҳон интеллектуал мулк ташкилоти ВОИС қоидаларига мос бўлиши талаб қилинар эди. Бу ташкилот ер юзидаги барча муаллифлар ҳуқуқини бирдек ҳимоя қилиш билан шуғулланади. (Дейлик, америкалик ижодкор ҳуқуқи Ўзбекистонда қандай ҳимоя қилиниши талаб этилса, ўзбекистонлик ижодкор ҳуқуқи АҚШда ҳам худди шундай ҳимоя қилиниши керак).

Аввало, Қонунда «муаллифлик ҳуқуқи» деган тушунча билан «турдош ҳуқуқлар» деган тушунча алоҳида бўлимларда акс эттирилгани бежиз эмас. Улар ўртасида муштараклик ҳам, фарқли жиҳатлар ҳам бор.

Муаллифлик ҳуқуқи фақат жисмоний шахсларга — яъни ўз ижодий меҳнати билан асар яратадиган ёзувчи ва шоирлар, олим ва бастакорлар, рассом ва архитекторларга... тааллуқлидир. Турдош ҳуқуқлар доирасига эса жисмоний шахслар билан бирга юридик шахслар — яъни ташкилотлар ҳам киради: ижрочи актёрлар қатори видео (кўриш ва эшитишга мўлжалланган ёзувларни), аудио (эшитишга мўлжалланган ёзувларни) яратувчи ташкилот ва уларни эфирга узатувчи ташкилотлар — радио, телевидение, видеоканалларнинг ҳуқуқий нормалари киради. Бу нормалар Қонун моддаларида батафсил белгилаб берилган.

Собиқ СССРда муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқларни ҳимоя қилиш ҳақида махсус Қонун йўқ эди. Бу масала Фуқаролик Кодексида бир қадар акс этган. Аммо амалда уни биров тузук-қуруқ бажармас ҳам эди.

Ўзим гувоҳ бўлган бир воқеа. 80-йилларнинг ўрталарида «Нур борки, соя бор» романим Болгарияда нашр этиладиган бўлди. Нашриёт билан 3 минг левга шартнома туздик. (Ўша пайтда Болгария леви СССР рубли билан тенг эди). Китоб нашр этилгач, менга 157 рубл қалам ҳақини тавсия этдилар. Бундай мисолларни бошқа қаламкашлар ҳам келтириши мумкин. Бу-ку, масаланинг моддий жиҳати. Бошқа жиҳатларни кузатсак, социалистик мамлакатимизда ижодкорлар ҳуқуқи мунтазам камситилиб келинганига ишонч ҳосил қиламиз.

СССРнинг Фуқаролик Кодексида ижодкорнинг мулкий ва номулкий ҳуқуқлари ўзи ҳаётлигида бир умр, вафотидан кейин 25 йил деб белгиланган эди. (Мулкий дегани — муаллиф асари қаерда чиқишидан қатъий назар қонуний ҳақини ундириб бериш, номулкий дегани — унинг ва ҳуқуқий ворисларининг маънавий ҳуқуқи).

Амалда нима бўлди? Ижодкорларнинг мулкий ҳуқуқлари ҳам, номулкий ҳуқуқлари ҳам «инига кириб кетди»! 37-йиллар, 50-йиллардаги қатағонларни эсланг. Дейлик, А. Қодирий 1937 йили ҳибсга олинди, 1939 йили қатл этилди. Унинг номи ва асарлари оқлангунча орадан 25 йил эмас, 30 йил ўтди. Чўлпон асарлари Ўзбекистон Истиқлолидан кейин, яъни орадан 50 йил ўтгач дунё юзини кўрди.

Жаҳон андозалари бутунлай бошқача. Бу Қонунларда муаллифнинг мулкий ва номулкий ҳуқуқлари ўзи ҳаётлигида бир умр, вафотидан кейин 50 йил деб белгиланган. Ўша 50 йил ўтганидан кейин асар ижтимоий мулкка айланади. Бироқ шундан кейин ҳам унинг номулкий ҳуқуқларига ҳеч ким дахл қилолмайди. Яъни адиб китобидаги биронта сўзни, рассом полотносидаги биронта рангни, бастакор мусиқасидаги биронта оҳангни ўзгартиришга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ! Сессиямизда қабул қилинган Қонунда бу нарса аниқ-равшан белгилаб қўйилган. (38—ва 39 — моддалар). Бинобарин, бу Қонун халқаро ҳуқуқ нормаларига тамомила мос келади.

«Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида»ги Қонуннинг ижод аҳли учун ғоят аҳамиятли бўлган баъзи моддаларини эслатиб ўтишни жоиз деб ўйлайман.

«Асар кимнинг ижодий меҳнати билан яратилган бўлса, ана шу фуқаро асар муаллифи деб эътироф этилади». (10-модда). «Икки ёки ундан ортиқ фуқаронинг биргаликдаги ижодий меҳнати натижасида яратилган асарга бўлган муаллифлик ҳуқуқи мазкур асар бўлинмас бир бутун ёки ҳар бири мустақил мазмунга эга қисмлардан иборат эканлигидан қатъий назар ҳаммуаллифларга биргаликда тегишли бўлади». (11-модда). «Муаллифга (ҳаммуаллифга) тегишли, улар яратган асарга бўлган муаллифлик ҳуқуқи бошқа шахсларнинг айни шу асарга бўлган муаллифлик ҳуқуқини эътироф қилинишини истисно этади». (18-модда). «Номуайян даврадаги шахсларнинг асардан фойдаланишига имкон бериш ҳуқуқи (асарни эълон қилиш ҳуқуқи) муаллифга тегишлидир». (21-модда). «Асардан ҳар қандай шаклда ва ҳар қандай усулда фойдаланиш борасидаги алоҳида ҳуқуқлар муаллифга тегишлидир». (22-модда).

Биз учун янгилик бўлган яна бир ҳолат. 14-модда. «Интервью ёзувини эълон қилиш, кўрсатиш ва эшиттиришга интервью берган шахснинг розилиги билангина йўл қўйилади». Бизда шу пайтгача интервью берган одам ҳақ талаб қилганини эслаш қийин. Қолаверса, интервью қаерда эълон қилинса, муаллифдан рухсат олиниши ва неча марта эълон қилинса, унга шунча марта ҳақ тўланиши шарт!

Бундай мисолларни кўплаб келтириш мумкин. Қонунда ижодкор-муаллифларнинг барча ҳуқуқлари кенг ва аниқ ифодаланган.

Қонуннинг яна бир муҳим жиҳати: сўнгги йилларда ўзгалар яратган ижод маҳсулини ўзлаштириш — Қонун тили билан айтганда, халқаро қароқчилик авж олди. Бир студия яратган фильмни видео касетага ёзиб олиб, пуллаш, бир ансамбль концертни компакт-диск (аудио кассета)га тушириб, пул ишлаш кўп мамлакатларда одат тусига кириб қолди. Ҳолбуки, муаллиф, асари қайси мамлакатда чоп этилмасин, ижро қилинмасин, ёки кўргазмага қўйилмасин, ўз меҳнати маҳсулидан манфаатдор бўлиши шарт. Янги Қонунда бу ҳолат аниқ ифодасини топган. Бу масаланинг иккинчи — маънавий жиҳати ҳам бор. Очиғини айтсак, бизнинг юртимизда ҳам чет эллардан келтирилган беҳаё ленталарни видеобарларда ёки хонадонларда хуфёна «айлантириб», пул топаётган ёшлар ахлоқини бузаётганлар йўқ эмас. Қонун бундай ҳолатларга чек қўйишга ҳам хизмат қилади.

Бундан ташқари мазкур Қонун Ўзбекистон Республикасининг Бёрн, Женева, Рим, Брюссель конвенцияларига аъзо бўлиши учун ҳуқуқий асос яратади. Юртимизнинг ижтимоий мулкига айланган ноёб маънавий хазиналар: Беруний, Ибн Сино, Бухорий, Навоий, Бобур ва бошқа алломаларимизнинг чет эл кутубхоналарида сақланаётган асарларидан фойдаланишимиз учун кенг йўл очади.

«Ноширлик фаолияти тўғрисида»ги Қонун ҳам, ижодкорлар учун катта имкониятлар очиши керак. Қўмитамиз бу лойиҳа устида деярли бир ярим йил меҳнат қилди. Абдулла Орипов, Иброҳим Ғофуров, Азим Суюн, Эркин Аъзамов каби ижодкор депутатлар, қонуншунослар, вазирлик ва идоралар лойиҳанинг пухта бўлишида жонбозлик кўрсатдилар.

Маълумки, кўп йиллар давомида китоб нашр этиш тўлалигича коммунистик мафкура монополияси бўлиб келди. Ҳар қандай китоб аввало шу мафкурага қандай хизмат қилишига қараб баҳоланди. Қоғоз ҳам, нашриёт ҳам, матбаа ҳам, китоб савдоси ҳам битта қўлда бўлди. Албатта қоғоз саноати алоҳида, нашриёт алоҳида, матбаа алоҳида, китоб савдоси алоҳида ташкилотлар эди. Аммо ҳаммаси барибир бир қўлда эди. Янги Қонун ноширлик билан шуғулланувчи юридик ва жисмоний шахслар учун катта имкониятлар яратади. Ношир нашриётга, босмахонага, ўз китоб савдоси шахобчаларига ҳам эга бўлиши мумкин. Яна бир жиддий масала. Ҳозирги ўтиш даврининг маълум қийинчиликлари ижод аҳлининг моддий аҳволига таъсир қилаётгани сир эмас. Ҳар листига фалон сўм, деб ставка белгилаш замон талабидан орқада қолиб кетди. Ростини айтсак, қаламкаш оладиган гонорар баъзан машинка пулига етмаяпти. Қонуннинг 2-моддасида белгиланганидек, «Ношир ва буюртмачи ўртасидаги муносабатлар шартнома асосида тартибга солинади». Бу нима дегани? Бу дегани шуки, муаллиф асар қўлёзмасини ўзи хоҳлаган ноширга тавсия қилади. Қалам ҳақи масаласида ҳам у билан шартнома тузади. Ношир айнан шу асар маънавий ҳаётимизда воқеа бўлишига ва катта даромад келтиришига ишонч ҳосил қилса, асар ҳажмидан қатъий назар муаллифга қанча ҳақ тўлашни у билан ўзи келишиши мумкин.

Албатта, давлат томонидан белгилаб қўйилган ставкалар бўйича шартнома тузиш ҳам мумкин. Бироқ бу «бошланғич марра» бўлиши лозим. Яъни, ношир муаллиф билан шартнома тузганда бу «маррадан» келиб чиқади ва асарнинг сифатига қараб муаллифга яна хоҳлаганча қўшимча ҳақ бериш ҳуқуқига эга бўлади. (Аммо бошланғич ставкадан кам эмас). Бундан ташқари ношир муаллифга чоп этилган китобнинг соф даромадидан ўзаро келишилган суммада ҳақ тўлаш ҳуқуқига эга бўлади.

«Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида»ги Қонунда бу масаланинг ҳамма жиҳатлари ҳисобга олинган. «Муаллифликка доир шартнома ёзма шаклда тузилиши лозим». (42-модда). «Муаллифликка доир шартнома бўйича мажбуриятларни умуман ёки лозим даражада бажармаган томон бошқа томонга етказилган зарарнинг ўрнини, шу жумладан бой берилган фойдани қоплаши шарт». (43-модда). Бу дегани шуки, башарти ношир муаллиф билан асарни чиқариш тўғрисида шартнома тузсаю, вақтида чоп этмаса, фақат шартномада келишилган пулни тўлабгина қолмай, муаллифга етказилган зарар учун ҳам Қонун олдида жавобгар бўлади.

Башарти, шартнома мажбуриятларини муаллиф бузса, ношир олдида муаллиф жавобгар бўлади.

Бундан ташқари, «Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида»ги Қонунда ижодкор ҳамкасбларимиз билиши зарур бўлган яна бир жиддий ҳуқуқ нормаси бор. Қонуннинг 41-моддасида, жумладан шундай дейилган: «Асардан фойдаланганлик учун тўланадиган ҳақ миқдори томонларнинг келишувига биноан муаллифликка доир шартномада белгилаб қўйилади. Башарти асарни нашр этиш тўғрисидаги ёки ундан фойдаланиш ҳақидаги муаллифликка доир шартномада ҳақ тўлаш қайд этилган сумма тарзида белгиланса, шартномада асарнинг энг кўп тиражи белгилаб қўйилиши керак. Муаллиф ёки унинг меросхўрларининг ҳақ олишга бўлган ҳуқуқини рад этиш эътиборга олинмайди».

Соддароқ қилиб тушунтирсак гап бундай. Масалан сиз янги роман ёздингиз. Асарингиз ноширга маъкул бўлди ва у қўлёзмани фалон сўмга баҳолади. Сиз шу суммага рози бўлдингиз. Бундай пайтда энг катта тираж ҳисобга олинади. Яъни китобни ўн минг нусхада чиқаришга келишилса, ношир уни ўн минг ўн нусхада чоп этишга ҳам ҳақли эмас. Ўн мингдан кейинги нусхалар учун ношир сиз билан яна шартнома тузиб, тағин ҳақ тўлаши шарт.

«Ноширлик фаолияти тўғрисида»ги Қонунда ноширлик фаолиятида монополияга йўл қўйилмаслиги алоҳида таъкидланган. (4-модда). Демак бу соҳада ҳам бозор иқтисоди муносабатлари ишга тушиши табиий. Шу ўринда нозик бир савол туғилиши мумкин. Бир думалаб «ёзувчи» бўлиб қолган бойвачча китоб чиқаргиси келиб қолса нима бўлади? Ростини айтсак, ҳозир ҳам шундай ҳолатлар бўлиб турибди. Ўзи қоғоз топиб, босмахона ҳаражатини ўзи кўтариб, китобини ўзи сотиб олаётганлар бор. Бироқ муаллифлик нашрларига йўл очилиши истеъдодли қаламкашларни ташвишга солмаса ҳам бўлади. Талантли ижодкорнинг асарига ноширнинг ўзи харидор бўлади. Бундан ташқари бадиий ва ғоявий жиҳатдан саёз китобларнинг чиқишига йўл қўймаслик жиҳатлари Қонунда таъкидланган. «Ноширлик фаолиятида... ноширлик фаолияти эркинлигидан қонун талабларига зид келадиган мақсадларда фойдаланишга йўл қўйилмайди» (4-модда).

Шундай қилиб янги Қонун ноширлик фаолияти билан шуғулланувчи жисмоний шахсларга ҳам йўл очади. Хусусий ношир, табиийки, ўз зарарига ишлашни хоҳламайди. Албатта, китоб, энг аввало маънавий мулк. Бироқ у сотувга чиққанидан кейин товарга, товар эса пулга айланади. Демак ношир иложи борича яхши асарни чоп этишдан, муаллиф эса шунақа асар ёзишдан манфаатдор бўлади. Бошқачароқ қилиб айтсак, ноширлик фаолиятида яхши маънодаги конкуренция механизми ишга тушади.

«Ноширлик фаолияти тўғрисида»ги Қонунда «Нашрга тайёрланган қўлёзмалар ва материалларни цензурадан ўтказишга йўл қўйилмайди» деб, белгилаб қўйилган. (3-модда). «Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида»ги Қонунда эса бу ҳолат тагин ҳам батафсилроқ аниқлаб берилган. «Ўз асарига ўзгартишлар ва қўшимчалар киритиш ҳамда асарга унинг розилигисиз бирон бир шахс томонидан ўзгартишлар ёки қўшимчалар киритишидан асарни ҳимоя қилишга бўлган алоҳида ҳуқуқ (асарнинг даҳлсизлигига бўлган ҳуқуқ) муаллифга тегишлидир. Асарни нашр қилиш, омма олдида ижро этиш ёки ундан бошқача тарзда фойдаланиш чоғида асарнинг ўзига ҳам, унинг номига ҳам, муаллифнинг номи кўрсатилишига ҳам бирон-бир ўзгартиш киритишга фақат муаллифнинг розилиги билангина йўл қўйилади. Асари нашр этилаётганда уни муаллифнинг розилигисиз безатиш, унга сўзбоши, хотима, шарҳ ёки бирон-бир тушунтиришлар киритиш тақиқланади!» («Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида»ги Қонун. 20-модда).

Демак, ношир асар сифати учун муаллиф олдида ҳам, китобхон олдида ҳам масъулиятлидир. «Ноширлик фаолияти тўғрисида»ги Қонуннинг 4-моддасида таъкидланганидек, «Матбаа маҳсулотида конституциявий тузумни зўрлик билан ўзгартиришга даъват этиш, давлат аҳамиятига молик сирларни ошкор қилиш, уруш, зўравонлик ва беҳаёликни тарғиб қилиш, диний, миллий нифоқ солиш, инсон шаъни ва қадр-қимматини камситиш, туҳмат қилиш ман этилади».

Бу қоидалар жаҳон қонунчилик нормаларига айнан мос келади.

Бундан ташқари норматив ҳужжатларда беҳаё адабиётларни Ўзбекистонда чоп қилишгина эмас, бундай нашрларни четдан келтириб тарқатишни ман этиш масаласи ҳам ўз ифодасини топиши керак бўлади. Сабаби оддий: бизнинг ўз ахлоқ нормаларимиз, шарқона удумларимиз бор.

«Ноширлик фаолияти тўғрисида»ги Қонунда яна бир муҳим ҳолат бор. 13-моддада бундай дейилган:

«Болалар адабиёти, ўқув адабиётлари, фан ва техникага оид адабиётлар, норматив маълумотлар, шунингдек, кўзи ожизлар ва ногиронлар учун мўлжалланган нашрлар имтиёзли асосда чоп этилиши, қоғоз ва бошқа ресурслар, шу жумладан матбаа қуввати билан таъминланиши мумкин».

Бундан имтиёз мустақил давлатимиз ёшларнинг илм олиши, фан тараққиёти учун катта ғамхўрлик қилаётганидан дарак беради.

Шундай қилиб, олтинчи сессияда «Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида»ги Қонун билан «Ноширлик фаолияти тўғрисида»ги Қонун бир вақтда қабул қилингани бежиз эмас. Ҳар иккала Қонун бир-бирини тўлдиришини сезган бўлсангиз керак. Бу ҳужжатлар бир жиҳатдан Ўзбекистон Республикасининг жаҳон ҳамжамияти олдидаги обрўсини юксалтиришга хизмат қилса, иккинчи томондан ижод аҳлининг ҳақ-ҳуқуқларини аниқлаб беради, уларнинг моддий ва маънавий жиҳатдан ҳимояланиши учун шароит яратади. Президентимиз И. А. Каримов алоҳида таъкидлаётган соҳа — маънавиятимиз тараққиётига хизмат қилади.

«ЯЛЛА»НИНГ РАҚҚОСАСИ

Ўзбек миллий рақс санъати юлдузи Мукаррама Турғунбоева мактаби шундай бир муқаддас даргоҳки, кеча у кишининг шогирдлари бўлган ажойиб раққосалар, бугун ўзлари устоз, улар кўплаб ёшларга рақс сирларини ўргатиб, камолот сари йўлламоқдалар. Бизнинг қаҳрамонимиз ана шундайларнинг бири — Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Дилбар Абдуллаеванинг шогирди Роза Абдулхаировадир.

Роза дастлаб Тошкент трактор заводи маданият саройи қошида ташкил этилган ўзбек миллий рақс ансамблида фаол қатнашди. Рақс сирларини астойдил ўрганишга киришган ёш раққоса саъй-ҳаракатлари туфайли умумий ижро этиладиган рақслардан ташқари, «Доира рақси» билан биринчи бор якка ҳолда саҳнага чиқиб, томошабинлар эътиборини тортди. Дастлабки муваффақиятдан руҳланган Роза Абдулхаирова рақс санъатимиз асосчилари ва ҳозирги кунимиз юлдузларининг ҳаёти ҳамда ижодий фаолиятларини синчиклаб ўрганди. Буни ўзи учун доимий мактаб, деб билди. Ниҳоят, 1992 йили «Бодом гуллари» деб номланган ёш раққосалар танловида қатнашиб, фахрли соврин соҳибаси бўлди. Шу йилнинг ўзида Роза Муҳиддин Қориёқубов номидаги Ўзбек давлат филармониясига яккахон раққосаликка таклиф этилди.

Бу ерда у «Зарафшон» ашула ва рақс ансамблининг бош рақс саҳналаштирувчиси, Ўзбекистон халқ артисти Вилоят Оқилова раҳнамолигида яхши ниятлар билан иш бошлади. В. Оқилова Розанинг одобига, ўзига хос услубга эга эканига тан берди ва унинг келажагига катта умид боғлаб, янгидан-янги рақсларни саҳналаштиришга киришди. Айниқса, бастакор Бахтиёр Алиевнинг «Ором», «Шаббода», «Бухороча» ва «Хоразмча» каби жўшқин оҳангларга саҳналаштирилган жозибадор рақслар Роза Абдулхаирова ижросида ўзининг ёрқин ифодасини топди. Кўп ўтмай, Розанинг рақслар гулдастаси «Арабча», «Лўли рақси», «Афғонча», «Уйғурча» ва Бойсун йўриғидаги «Қошиқ рақси» каби хилма-хил ўйинлар билан бойиди.

Халқимизнинг севимли «Ялла» ансамблидаги фаолияти Розанинг ижод зарварақларини ташкил этади. 1994 йилнинг кузида бу ансамблга таклиф этилган Роза Абдулхаирова ўз дастурини янада такомиллаштиришга астойдил бел боғлади. Унинг бетиним меҳнати,устозлари бошчилигидаги доимий машқлари тез орада жиддий самаралар бера бошлади. Шу йилнинг ўзидаёқ Бахаринда, Арабистонда, Австрия давлатларида «Ялла» ансамбли билан бирга ижодий сафарда бўлиб, хорижлик санъатсеварлар олқишига сазовор бўлди. Жумладан, Розанинг ансамбл жўрлигидаги «Омон ёр», «Келибди», уйғурча «Гулойим», туркча «Бағчеван галди» каби халқ оғзаки ижодиёти намуналаридан сайланган яллаларга тушган рақслари хорижлик санъатшуносларнинг ҳам юқори баҳосини олди.

1995-1996 йиллардаги хорижий сафарлари ҳам ажойиб хотиралар қолдирди. Швейцария, Олмония, Японияда ҳамда Американинг Атланта қитъасида бўлиб ўтган Олимпиадада «Ялла» ансамбли билан биргаликдаги чиқишлари хорижий матбуот саҳифаларида кенг ёритилди. Айниқса, Японияда ижро этган Хоразм, Бухоро ва Фарғона йўриқларидаги рақслари санъатшунослар олқишига сазовор бўлди.

Галия Измайловани жаҳон халқлари рақсларининг бетакрор ижрочиси сифатида барча тан олганлиги ҳаммамизга маълум. Ана шу улкан санъат соҳибаси сингари рақс ижрочилигини юксак поғоналарга кўтариш Розанинг бир умрлик орзусидир. Шу йўлда у бетиним изланади, устозлари санъатидан иложи борича кўпроқ баҳраманд бўлишга ҳаракат қилади.

Мустақиллигимизнинг беш йиллиги арафасида ҳукуматимизнинг унвон ва мукофотларига сазовор бўлганлар орасида Роза Абдулхаирова ҳам бор. Унга «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист» деган юксак унвон берилди. Бу юксак ишонч уни янги ижодий ютуқларга илҳомлантириб, ҳинд, Покистон, турк, Куба, корейс рақсларини ўз услубида мукаммал ижро этиб, томошабинларга маъқул қилдириш борасидаги ниятларини амалга оширишда куч-ғайрат бағишлашига шубҳамиз йўқ.

Озод КАРИМОВ

«БУ ИШҚ СИРРИН КИТОБ ЭТДИНГ» ЁХУД САҲҲОФЛИК НИМА?

Мамлакатимизда порлаган истиқлол қуёши қадимий ва безавол маданиятимизнинг миллий истибдод соясида қолиб кетган кўпгина нодир саҳифаларини ёритди. Уларни элу юрт муҳаббати руҳи билан холисона тадқиқ этиш, халқимизнинг юксак тафаккур хазинасига қўшиб, олижаноб манфаатларга хизмат қилдириш имконини берди. Бир неча минг йиллик китобат санъатимиз ҳам ана шундай порлоқ саҳифалардан бири эканлигига ҳеч ким шубҳа қилмаса керак. Зикр этилган мақолада ушбу муҳим масаланинг кўтарилиши ғоят аҳамиятлидир.

Китобат санъати халқимиз ижодиётининг муҳим бир соҳаси. Унинг шаклланиш тарихи узоқ-узоқларга бориб тақалади. Кўҳна маданиятимизнинг, хусусан, китобат санъатининг асрлар оша бизга қадар етиб келган бебаҳо дурдоналари мазкур соҳанинг фидоийлари эрамиздан олдинги асрларда ҳам мўъжизалар кашф этганликларидан далолат беради. Асрлар оша тобора юксалиб борган ушбу санъат халқимизнинг маънавий тараққиётига кучли таъсир кўрсатган. Жаҳоннинг неча-неча машҳур кутубхоналарида сақланиб, аҳли башарни лол қолдираётган заррин саҳифалар, бежирим ва нафис ҳуснихат, нақшинкор муқовалар оламга саводсиз эл сифатида танитилган халқимизнинг маданий ва бадиий идроки нақадар улуғворлигини кўз-кўз қилиб келмоқда. Мақолада жуда тўғри таъкидлаганидек, ана шу безавол санъатимиз тарихи, моҳияти, юксалиш йўлларини жиддий ўрганиш олимларимизнинг ҳозирги кундаги долзарб муаммоларидандир.

Муаллифнинг фақат китобат тарихини эмас, балки унинг ҳозирги кундаги аҳволини ҳам баҳс доирасига олиб кирганлиги ҳам таҳсинга сазовордир. Бу борада шу кунгача кўп гапирилган бўлса ҳам, натижа у қадар қувонарли эмаслиги кўпчиликка аён. Тўғри, ҳозир китобларни эскича, қадимий усулда яратиб бўлмайди. Илгариги асрларда китоб нусхалари ўнлаб, нари борса юзлаб ҳисобланса, ҳозир юз минглаб нусхада чоп этилади, нашр этиш учун ажратилган вақт ҳам чегараланган. Аммо бу китоблар сифатига бепарволик билан қарашга ҳуқуқ бермайди, албатта. Хусусан, китобларнинг умрини узайтириш чораларини кўрмоқ кечиктириб бўлмайдиган вазифа. Айниқса, мактаб дарсликлари муқовалари сифати устида жиддий ўйлаб кўриш зарур. Зеро, муқова сифати кўплаб маблағни иқтисод қилишнинг ҳам омилларидан бири экани ҳақиқатдир.

Мақола муаллифининг давр талабларидан келиб чиқиб, китоб таъмирловчи устахоналар ташкил этиш, қадимий ва нодир китоблар умрини узайтирувчи моҳир усталарни қўллаб-қувватлаш, ўқув юртларида уларни тайёрлаш ишига аҳамият бериш ҳақидаги фикрлари ҳам эътиборга лойиқ. Айни чоғда айрим асарларни кам нусхада бўлса ҳам қадимий усуллар билан китобот этиш, хусусан, саҳифалар, муқоваларни анъанавий усулда безаш ишига ҳам диққат билан қараб, саҳҳофларимизнинг азалий маҳоратларини тиклаш зарур. Шу усулда китоблар яратмоқ заргарлик, наққошлик, дўзандалик, мисгарлик каби санъат намуналарини сақлашдек, ушбу санъатни ҳам янгидан жонлантиришга имкон берган бўлур эди.

Саҳҳофлик касби сирларини чуқур ўрганиш, таниқли саҳҳофлар фаолиятини ёритиш ҳам ниҳоятда муҳим таклиф, Саҳҳофлар фақат китоб тайёрлаш ва уни сотиш билан шуғулланиб қолмай, аввало ўзлари китоб шайдолари, адабиёт мухлислари, кўпинча шоир ҳам бўлганлар. Улар китобларни тарғиб этишда фаол иштирок этиб, маърифат тарқатувчилари сифатида мақбул ишларни амалга оширганлар.

Китоб бозори ташкил этиш ҳақидаги таклиф бизни айниқса қувонтирди. Йирик шаҳарларда «Китоб уйи» деб аталмиш катта магазинлар бор. Уларда исталган соҳадаги китобни топиш мумкин. Ўзбекистонимизда, қадимий китоблар ўлкасида ҳам ана шундай китоб бозорлари, ҳеч бўлмаганда «Китоб уйи» сифатидаги йирик китоб дўконлари қуриш давр талабидир. Шаҳарларимиздаги йирик китоб магазинларининг савдо муассасалари биноларига, базаларга, дўконларга айлантирилиши ғоят матаассуф ҳодиса. Бу истиқлол тақозоси эмас, балки уни суиистеъмол қилиш ифодасидир.

Қадимий китобларни тўплаш ва уларнинг ўзига хос, масалан, «ким ошди» савдосини ташкил этиш билан шуғулланиш масаласини ҳам ўйлаб кўриш лозим. Зеро, халқимиз қўлида бундай китоблар ҳали ҳам анчагина топилади. Айрим китоб дўконлари, хусусан, нодир китоб дўконларида мутахассислар қадимий китобларни ўқиш, сотиб олиш билан шуғулланишса, қандай яхши бўлур эди.

Хуллас, мақолада халқимиз маданиятининг муҳим бир соҳасини тиклаш ва тараққий эттириш бўйича муҳим таклифлар киритилган. Бу соҳада гап билан чекланиб қолмай, жиддий тадбирларни амалга ошириш истиқлолимиз талабидир.

Анвар ҲОЖИАҲМЕДОВ,
Халқаро ислом тадқиқотлари маркази директорининг илмий ишлар бўйича муовини

Акс садо

АРИСТОТЕЛНИНГ ОЛТИН КАЛИТИ

Р. Мусурмонов, М. Қодировларнинг «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» ҳафтаномасининг 1996 йил, 9 августда босилган «Бу ишқ сиррин китоб этдинг» номли мақоласини зўр қизиқиш билан ўқиб чиқдик. Мақолада қўйилган таклифлар ва истаклар жуда ўринли. Дарҳақиқат, китоб яратиш — саҳҳофлик, бизнинг минг йиллар давомида таркиб топиб, ривожланиб келаётган касб-ҳунарларимиздан бири ҳисобланади. Ўрта асрларда Моварауннаҳрнинг йирик маданий шаҳарлари Самарқанд, Бухоро, Урганч, Марв ва бошқа ерларда жаҳонга машҳур китоб бозорлари бўлган. Ахир, шайх ур-раис Абу Али ибн Сино Аристотелнинг «Жон ҳақида» номли асарини ўн марталаб қайта ўқиб тушунмагандан кейин, бу асарга Абу Наср Форобий томонидан ёзилган шарҳни Бухоро китоб бозоридан сотиб олиб, бир марта ўқиб чиқиб қаноат ҳосил қилганлигини, тўла ўзлаштирганини эсласак, китоб бозорига муҳаббатимиз нақадар ошиб кетади. Буюк қомусшунос Маҳмуд Кошғарийнинг «Девону луғотут турк» асари 1914 йилда Туркия бозорларидан топилганлигини ҳам хотирлаб ўтайлик.

Биз ўтмишдаги энг яхши одатларни, қадриятларни ҳурмат қилар эканмиз, ҳозирги кунда ҳам мустақил Ўзбекистонимизнинг катта шаҳарлардаги бозорларда эски китоблар билан савдо қиладиган китоб расталари йўқлиги бизни афсуслантиради. Мадомики, республикамизнинг Тошкент, Самарқанд, Бухоро, Хива, Наманган, Андижон, Қўқон каби шаҳарларида махсус китоб расталари ташкил этилса, жуда ҳам мақсадга мувофиқ бўлур эди. Айни вақтда мана шу китоб расталари ҳузурида саҳҳофлик устахоналари ҳам очилса, халқимиз қўлида сақланиб келаётган, аммо қайта таъмирланишга муҳтож китоблар қайтадан муқоваланса таъмирлаш ишлари олиб борилса, ниҳоятда савоб бўлур эди.

Ўйлаймизки, бизнинг бу таклифимизни республикамиздаги олимлар, шоирлар, зиёлилар ва кўп сонли китоб мухлислари қўллаб-қувватлайдилар.

М. ҲАКИМОВ
Ю. ТУРСУНОВ,
ЎзФА Ҳ. Сулаймонов номидаги Қўлёзмалар институтининг илмий ходимлари

Таҳририятдан:

«Бу ишқ сиррин китоб этдинг ёхуд саҳҳофлик нима?» мақоласи юзасидан яна бир талай мактублар олдик. Қори Ниёзий номидаги Ўзбекистон Педагогика фанлари илмий-тадқиқот институти илмий ходими Барот Ярашев, республика радиоси мухбири Мирзаали Акбаров, тошкентлик уламо Нормуҳаммад Мирзо ва бошқа китобхонлар — муштарийларимиз жўнатган мактубларнинг ҳар бирида битилган сўзлар самимий, куйинчаклик ила билдирилган фикрлар, таклиф ва мулоҳазалар жўяли.

Таҳририятимиз билан ўрнатган ёзма мулоқотлари, газетамиз саҳифаларида берилаётган мақолаларга бефарқ эмасликлари, фикрларимиз бир мақсадга қаратилганлиги учун биз уларга миннатдорчилик билдирамиз.

Ўйлаймизки, «Бу ишқ сиррин китоб этдинг ёхуд саҳҳофлик нима?» мақоласи теварагида пайдо бўлган акс-садолар ҳали-вери тинмайди. Фақат фикр билдириш билангина чекланмайлик. Ўқувчилар муҳокамасига ҳавола этилган ушбу мавзуга тегишли муаммолар амалда ҳал бўлиши учун ҳар биримиз ўз ҳиссамизни қўшишимиз керак.

Абдусаид КЎЧИМОВ

ВАТАН ЯГОНАДИР

* * *

Пайдо бўлибдики, бу кўҳна дунё
Замину фалакда янграр бир нидо,
Олам тусланар,
у турланмас асло —
Ватан ягонадир,
Ватан ягона!

У — сенинг мужгонинг, қароғинг, кўзинг,
У — орзу армонинг, у — айтар сўзинг,
Имонинг, виждонинг, у — сенинг ўзинг,
Бобонг —у, момонг —у, у— мунис она —
Ватан ягонадир,
Ватан ягона!

Ёнарми пилиги тугаган чироқ?
Яшнарми бандидан узилган япроқ?
Фақат киндик қони тўкилган тупроқ
Инсонга муҳташам қўрғон, кошона —
Ватан ягонадир,
Ватан ягона!

Ким икки ватанни қилибди даъво,
Ул кас беватандир, у — ватангадо!
Ишониб бўлмайди ул касга, илло —
Ватан ягонадир,
Ватан ягона!

Қўш кемани тутган хор бўлар бир кун,
Бир қатра меҳрга зор бўлар бир кун,
Алангага қўнган қор бўлар бир кун,
Ватаним, жонингта жоним қурбон-а!—
Ватан ягонадир,
Ватан ягона!

Ватаним, Сени деб олурмиз нафас,
Сенга фидо бўлгай бор орзу ҳавас,
Ким кўз олайтирса ёки қилса қасд,
Унга мозор бўлгай ҳар бир остона —
Ватан ягонадир,
Ватан ягона!

ҚИЛМА ХАТО

Хомсут эмган банда бордир
Қайдадир қилгай хато.
Қайда унга толе ёрдир,
Қайда толедин жудо.
Қайдадир бошда маломат,
Қайда иззат-илтифот
Қайдадир аччиқ аросат,
Ул жон аросатдин адо.
Қайда бордир молу давлат,
Қайдадир ёр бевафо.
Қайдадир иғво, адоват,
Қайдадир жабру жафо.
Майли қул, майли гадо бўл,
Тожу тахтдан бўл жудо.
Она юртинг сотма эй, дил!
Бўлмагил юзи қаро.
Ким хиёнат қилди элга,
Умри бўлди мосуво.
Урди нон-туз, урди қарғиш,
Охири урди худо.
Эй, кўнгил, бўлма басир,
Қилмагил бундай хато,
Юрт учун ён аввал-охир,
Жонни эт унга фидо!

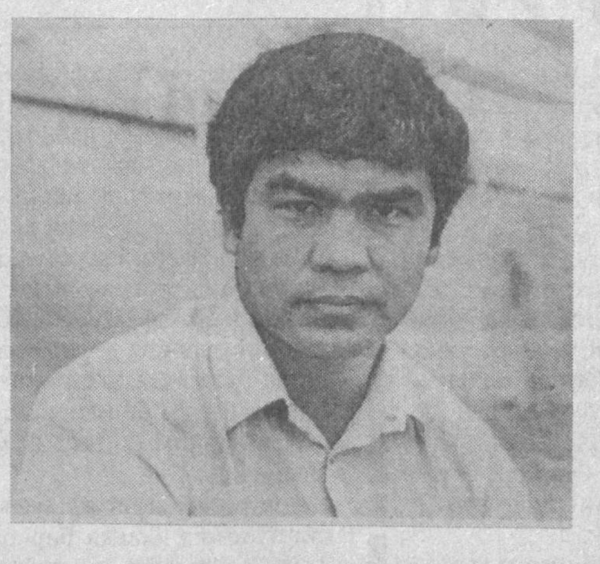

БИР ЧИМДИМ САВОБГА ОШНО БЎЛАЙЛИК

Қачон пайдо бўлган бу разил фириб,
Ва у, қай тариқа юққан инсонга.
Не учун доимо хатолар қилиб,
Гуноҳин тўнкаймиз шўрлик шайтонга.

«Шайтон йўлдан урди, оздирди шайтон...»
Пешлаймиз кимгадир гувоҳимизни.
Ахир, бўйнимизга олурмиз қачон
Жамики хатою гуноҳимизни.

Бандага инсофу ўлимга сабр
Тиламоқ одатдир азал-азалдан.
Лекин ҳар умрнинг адоғи — қабр,
Ахир, қутилганми ҳеч зоғ ажалдан.

«Марҳум қандай эди?» —
Бу сўнгги йўқлов,
Барчанинг бошида айланар бир кун.
У пайт гуноҳларни шайтон бўйнига
Тўнкалмай армонда қолмоқлик мумкин...

Келинглар, ҳасадни қувайлик дилдан,
Бир чимдим савобга ошно бўлайлик.
Кимсанинг бахтига тутмайлик мотам,
Бахтидан суюниб, кулайлик.

Бир ўксик банданинг бошини силаб,
Дарду азобига бўлайлик малҳам.
Дўстларга дўстона тилаклар тилаб,
Май тўла қадаҳни ичайлик ўктам.
Алқисса, бу очун, бу ҳой-йу ҳавас,
Сиздан-да, биздан-да қолмоғи тайин.
Иғво, ғийбатларни қувайлик бир паст,
Қўйинг, бир «яйрасин» шайтону лайин...

МАЙДА ГАП

Яшар эдик минг йил, эҳтимол
Бўлмаганда агар майда гап.
Эговлайди жонни у баттол,
Ҳар кун тинмай, майда-майдалаб.

Бўлмас эди адоват, жанжал,
Хусуматга қолмасди сабаб.
Бўлар эдик бекам, мукаммал,
Бўлмасайди агар майда гап.

Бўғизгача ботиб гуноҳга,
Юрмас эдик қақшаб, қалтираб.
Синар эди шайтоннинг шохи,
Бўлмасайди агар майда гап.

Қутурмасди қаллобу каззоб,
Дайдимасди ҳасад жонталаб.
Қийнамайди одамни азоб,
Ўлдиради лекин майда гап.

Урушлардан безганмиз, илло —
Уруш деса, титрайди асаб.
Майда гапнинг олдида аммо,
Урушлар ҳам жуда майда гап.

Осмон титрар, булутлар тўзар,
Тоғу тошни ташлар майдалаб.
Ҳатто, бутун дунёни бузар
Индамасанг агар майда гап.
Учма шайтон васвасасига,
Дилларни пок йўлларга бошла.
Эй дўст, барча майда гапларни
Бу кун майда-май-йдалаб ташла!

КЎЗЛАРИМ КЕЧ ОЧИЛДИ

Маликам, маликам,
пешонамиз шўр экан.
Ғурур деган шайтон ёв
Бало экан, зўр экан.
Мағрурларга дунё тор,
Висол уйи — гўр экан, —
Орзуларим оловларга сочилди,
Очилди-ей, кўзларим кеч очилди.

Дўстлар иқбол тиладилар
Ҳамма вақт.
Дўстлар бизга тиладилар
тилло тахт.
Капалакдай учиб кетди
бахтсиз БАХТ —
Орзуларим оловларга сочилди,
Очилди-ей, кўзларим кеч очилди.

Эгилмади бир-бирига
қоялар.
Изғийверди оралиқда
соялар,
Севги етим, гулдай севги дарбадар, —
Орзуларим оловларга сочилди,
Очилди-ей, кўзларим кеч очилди.

Оҳ! У дамлар бир нафасга қайтсайди,
Ширин-ширин сирларини айтсайди,
Бу дунёда қолмас эди армоним,
Муҳаббатим!
Суянчиғим, сарбоним...
Орзуларим оловларга сочилди,
Очилди-ей, кўзларим кеч очилди.

Китобингизни ўқидим

ҲИДОЯТ НУРИДАН МУНАВВАР ҲАЁТ

Моҳир журналист С. Маҳмудовага

Ассалому алайкум, Саньат опа! Биз — мухлисларингиз суҳбатларингизни соғинган шу кунларда лоп этиб янги китобингиз қўлимга тушиб қолди. «Ўқитувчи» нашриётида чоп этилган бу асар бошидан охиригача саньаткорона шаклу шамойил топибди. Ранглар уйғунлашган муқовага кўз тушгандаёқ кишининг баҳри-дили очилиб, юраги беихтиёр барг ёзади. Номини қаранг: «Яхшилик дунёни асрайди». Бу асарингиз ҳам «Бизнинг эътиқод», «Қутлуғ остона», «Қўша қаринглар», «Бахтли қизлар», «Виждон тарозуси» каби китобларингиздан уфурган эътиқодингизнинг яна бир қирраси бўлиб қуйилибди.

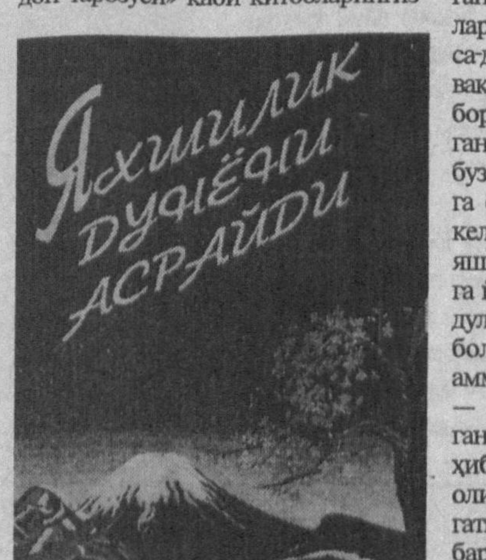

Танлаган мавзуингиз ҳар қачонгидек яна аниқ йўналишли, аниқ ўлчамли. Дарров англадим, бу асар эл-юртда яхшилик тимсоли бўлиб танилган бирор муҳтарам инсон ҳақида. Ким экан ана шу марди майдон? Юртимизда одамларга яхшилик нурларини сочгувчилар кўп, бу асар уларнинг қай бирлари ҳақида экан, деган хаёлда китобни очдим. «Қўқонлик ишбилармон Нуруллохон Абдуллаев ҳаёти ҳақида ҳужжатли қисса» экан.

Ажаб, тадбиркорликка кенг йўл очилган, одамлар тадбиркорликнинг сир-синоатидан воқиф этувчи янги гаплар эшитишга динг-қулоқ бўлиб турган шу даврда Нуруллохон ҳожи Абдуллаевнинг ишлари «беш»лиги сабабларини ёзгандирсиз; донги мағрибу машриққа кетган, қадамлари етти иқлимга етган у жаҳонгаштанинг юртимиз киссасига келтириб қўшган ҳиссасини бир чўтга солиб берган бўлсангиз керак; Н. Абдуллаевнинг ўзлари «Савдогарнинг минг бир сири» отли китобларида иншо этган фазилатларининг амалиётдаги самараларидан; у киши бошлиқ «Роҳат» фирмаси жамоасининг ҳаёти ва фаолияти мисолида ҳаракатдан баракат келиши муқаррарлигини кўрсатиб берган бўлсангиз керак, деган хаёллар билан китобчани варақладим. Кўзим тушган саҳифаларки мени ўзига тортаверди, сўнг уни бир ўтиришда ўқиб туширдим. Асарнинг ҳар боби қаҳрамоннинг бирор хислатини ёрқин кўрсатувчи ойнага ўхшади назаримда. Мустақил 16 бобдаги тарих у воқеаю суҳбатларнинг ҳаммаси бир асосга — Яхшиликка йўзилибди. Гўё элпарвар тадбиркорнинг серқирра фаолияти сон-саноқсиз шохлару Яхшилик бу кўркам дарахтнинг ўзаги, муомала маданияти эса уларни озиқлантиргувчи япгноқ пўстлоққа ўхшади.

Саньат опажон, ёзганларингиздан мен шундай хулосалар чиқардим:

Демак, Нуруллохон ҳожи Абдуллаев каби —

милоддан аввалги минг йилликдаёқ Турон давлати мустақиллиги учун курашган Алп Эртўнгу авлоди эканлигимизни унутмаслик; эътиқоди йўлида Маккаи Мукаррамага отаравада борган улуғ боболаримиз руҳини шод этмак, буюк Ипак йўлини тўлдириб ўтган московчи савдогар боболаримиз изларини обод қилиш; қаҳатчилик даврида ҳам болаларига ҳалол меҳнат нонини едирган, қўллари тирикчилик ташвишлари билан чирмаб ташланган бўлса-да, фарзандлари тарбияси учун вақт топиб, улар юрагига меҳр, эътибор ва эътиқод уруғларини сепа олган оталардан ибрат олиш; сигир-бузоқ боқиб, устачилигу тужжорларга ёрдам бериб кўчадан пул топиб келишга яраб қолган ўн-ўн икки яшар болаларини мадрасаю домлага йўллаган Хайруллохон билан Абдуллохоннинг бева аяси каби «Жон болам, пул топганингиз яхши-ю аммо-лекин ҳозир сиз учун зарури — илм,» дея олиш; ёшларни борганки жойи, кирганки хонадони соҳибларининг қўлидан ишларини олиб ошини беминнат ейишга ўргатмоқ; ўзидан катталарнинг, раҳбарларнинг иззат-ҳурматини жойига қўйиш саньатини эгаллай билиш; ҳам жисман, ҳам ахлоқан пок юриш; бола тили чиққан вақтдан бошлаб уни диний ва дунёвий илмлар булоғидан баҳраманд этиб туриш; ватандошларимизни, миллатдошларимизни сидқидилдан севиш, уларга меҳр-оқибат кўргазиш; Она-Ватан равнақи йўлида Истиқлол яратиб берган имкониятларни ўз ўрнида сарфлаш; нафсни тия олиш, ўзгаларни тинглай билишни одатга айлантириш; ўзини ҳам, атрофдагиларни ҳам ланжлик, бекорчилик ва ғафлат ботқоғига тушиб қолишдан асраш; «Йигит кишига қирқ ҳунар оз» мақолини ҳаёт тарзига айлантириш...

Эҳ-ҳе, санасам адо бўлмайди. Шу мўъжазгина китобда бир олам хулосалар, йўл-йўриқлар жо бўлибди. Улар кўрсатма ёки насиҳат тарзида эмаслиги-чи! Ҳаммаси асар қаҳрамони босиб ўтган йўлнинг бекатлари тимсолида очиб берилгани ҳам кўп ибратли услуб!

Ҳа, Саньат опажон! Мазкур ҳужжатли қиссангизда машҳур тадбиркор Нуруллохон Абдуллаев бошлиқ жамоа ва у киши раҳбарлик қилаётган Қўқондаги «Исфара гузар» маҳалласи аҳли ҳаётида мустақиллик шарофати билан юзага келган яратувчанлик, жўшқин меҳнат ва тўкин ҳаёт жонли лавҳаларда суратланибди. Бу китобингизни ўқиганларнинг аксарияти энди тадбиркор бўлиш орзуларини аҳдга айлантиришларига, тадбиркорликни, тужжорликни фақат пулпопар машғулот деб ўйловчи ҳаваскор сотувчилар эса ўз шахсиятларини қайта қуришларига ишончим комил.

Қаҳрамоннинг ҳаёти қанча бой, фаолияти асосли бўлса, бундай кишилар ҳақида ёзилган публицистик асарлар ҳам ишонарли, равон сатрларда кўнгилга пайванд бўлар экан. Қишлоқда яшаб туриб ҳам Саньат опамизнинг қалами янада очилиб кетгани бизни беҳад қувонтирди. Табриклайман! Сиздан яна шундай ҳаётий, пухта асарлар кутамиз.

Салом билан, МУКАРРАМА

Умар САЙФИДДИН (Туркия)

ДАРҒА

Оқ денгизнинг асотир бағри чексиз уфқларга қараган. У кичкина тепалик, жажжигина бир гулзор каби мавжланади. Ингичка, узун новдали бодом дарахтларининг ола-чалпоқ соялари соҳилга қараб пастлаган сўқмоқ йўлга тушар, баҳорнинг майин шабадаларидан сархуш бўлган чағалайлар ўткир наъралари билан осмонни тўлдиришарди. Бодомзорнинг ён томони кенг боғ эди. Оқ тошлардан кўтарилган пастак деворнинг нариги тарафи зайтунзор бўлиб, то водийга қадар тушиб борарди. Боғнинг ўртасидаги вайрона кулбанинг қанотсиз эшигидан бир чол чиқди. Унинг соч-соқоли оппоқ эди. Қаддини тикламоқчи бўлган каби керинди. Унинг қўллари, оёқлари титрарди. Осмон каби зангори ва сокин денгизга тикилди. «Яхшиликдир иншооллоҳ!», деди. Девор тагидаги тош уюмига чўкди. Бошини қўллари орасига олди. Эгнида бир қоп сифат йиртиқ кўйлак бор эди. Яланг оёқлари тупроқдан ясалгандек, заиф қўллари хира биринж рангида эди. Такрор бошини кўтарди. Осмон билан денгиз туташган олис чизиқларга диққат билан тикилди. Фақат кўз илғарда ҳеч нарса кўринмасди.

Бу ҳар кеча уйқусида ўзини қутқармоқ учун елканларини ёзиб келаётган кемаларни кўриб чиқадиган кекса бир турк денгизчиси эди. Асир бўлганига қирқ йилдан ошганди. Ўттиз ёшида у ўзига ишонган, алпқомат, довюрак бир йигит эди. Малталик денгиз қароқчилари қўлига тушганди. Йигирма йил уларнинг эшкакли кемаларида эшкак эшди. Йигирма йил икки оёғидан кишанланган ҳолда кеманинг рутубатли пастки трюмида заҳмат чекди. Йигирма йилнинг ёзлари, қишлари, шамоллари, тўфонлари, жазирама офтоблари унинг гранитдек вужудини емиролмади. Занжирлар эскирди, занглади, синди. Йигирма йил ичида бир неча бор занжир ҳалқаларини, михларини алмаштирдилар. Фақат унинг пўлатдан ҳам қаттиқ пайдор оёқларига ҳеч нарса бўлмади. Ёлғиз таҳорат ололмагани учун хафа бўларди. Доимо қуёш чиқар томонни бироз чапда қолдириб, юзини қиблага ўгириб, беш вақт намозини яширикча, ишоралар билан адо этарди. Ёши элликка етгач, қароқчилар «Бундан кейин яхши эшкак эшолмайди», деб уни бир оролда сотиб юборишди. Янги хўжайини катта ер эгаси эди. Ўн йил қуруқ нон еб, унинг хизматини қилди. Энди Худога шукрона айтади. Чунки оёқлари ортиқ кишанбанд эмасди. Таҳорат қила оларди. Қиблага қараб, унутмаган оятларини тилга олиб, намоз ўқиб, дуо қиларди. Ягона орзуси юрти Эрдемитга етишмоқ. Ўттиз йил давомида бир он бўлсин умидини узолмади. «Ўлгандан сўнг нариги дунёда тирилишимга қандоқ ишонсам, эллик йил асирликдан кейин ҳам Ватанимга етишажагимга шундоқ ишонаман», дерди. Энг шонли, энг машҳур турк денгизчиларидан эди. Ҳали йигирма ёшда экан, Тариқ Бўғозидан ўтган, ғарбий шамолларга қарши ҳафталарча, ойларча қирғоқ кўрмай сузган, катта-кичик душман кемаларини тезсузар енгил кемаси билан ғарқ этган дарға эди. Ўша вақтларда турк элида унинг номи тилларда достон бўлганди. Султон ҳам уни саройга чақиртиб, саргузаштларини тингларди. Чунки у Хизир алайҳиссалом борган диёрларни кезганди. Шундай денгизларда сузган эдики, у сувларда тўлқинлардан, ороллардан ҳам улканроқ муз парчалари оқиб юрарди. У ерлар бутунлай бошқа бир олам эди. Йилнинг олти ойи кундуз бўлса, олти ойи тун ҳукмрон эди. Хотинини ҳам мана шу бир йилу узоқ бир кун ва узоқ бир тундан иборат бўлган бошқа оламдан олганди. Кемасини олтин, кумуш, инжу, олмос, асирларга тўлдириб Ватанига қайтар экан, қирғоқсиз денгиз ўртасида уйланди. Ўғли Турғут Чаноққалъадан ўтганда туғилди. Ҳозир қирқ беш ёшларда бўлса керак. Ажабо, тирикмикан? Чеҳраси қордан ҳам оппоқ хотини-чи? У ҳаётмикан? Қирқ йилдирки, пойтахт шаҳар Истанбулнинг минорали уфқлари хаёлидан нари кетмайди. «Бир кемам бўлса кўзимни юмиб, Капутошни тўғрисига лангар ташлардим», дея ўйларди. Ёши олтмишдан ўтгач, хўжайини уни озод қилди. Аслида бу озодлик эмас, балки очлик, хорлик қаърига ташлаш эди. Кейин кекса асир бу вайрона боғ ичидаги хароба кулбани топди. Шу ерда тунай бошлади. Биров бир сўз демади. Орасира қасабага тушиб борар, хайри садақа, деб берилган нон бурдаларини тўплаб қайтарди.

Орадан яна ўн йил ўтди. Энди у буткул куч-қувватдан айрилганди. Боғ соҳиби ҳам уни хуш кўрмай қолди. Қаёққа ҳам кета оларди? Фақат тағин эски тушларини кўра бошлади. Қирқ йиллик бир туш... Туркларнинг, турк кемаларининг келиши... Кўзларини қурушқоқ қўллари билан узоқ сийпади. Денгизнинг осмон билан бирлашган ерига узоқ тикилди. Албатта, албатта келишади! Бунга шу қадар ишончи комил эдики...» Қирқ йил кўрилган бир туш ёлғон бўлмас!», деди ўзича. Кейин кулба девори тагига чўзилди. Секин-секин кўзларини юмди. Баҳор бир умид тўфони каби ҳар тарафни яшнатарди. Чағалайларнинг: «Келишяпти, келишяпти, сени қутқармоққа келишаяпти!», дегандек шўх-шан валфажрларини тинглай-тинглай мудраб кетди. Девор тошлари орасидан чиққан чигирткалар устида ирғишлар, куйлагининг ичига кириб олишар, қалин оппоқ соқолида йўрғалаб ўйнашарди. Кекса асир тушида катта бир турк флотилиясининг бандаргоҳга кириб келаётганини кўрарди. Шаҳаргача чўзилган йўлга бир неча гуруҳ аскар туширишганди. Ол байроқни узоқдан таниди. Найзалар, қалқонлар қуёш нурида ялт-юлт яркиради.

***

— Бизникилар! Бизникилар! — дея қичқириб уйғонди. Қаддини тиклади. Устида изғиган чигирткалар қочиб қолишди. Портга қаради. Ҳақиқатан ҳам қалъанинг қаршисига бир флот келганди. Кемаларнинг елканларига, эшкакларининг бичимига диққат қилди. Ранги оқарди. Кўзлари каттарди. Юраги тез-тез ура бошлади. Қўлларини кўксига қўйди. Булар турк кемалари эди. Қирғоққа яқинлашиб келишарди... Кўзларига ишонмади. «Ажабо, тушимининг давомими бу?!, деб шубҳага тушди. Уйғоқ туриб ҳам туш кўриш мумкинми? Қаноат ҳосил қилиш учун қўлини тишлади. Ердан қиррадор тош парчасини олиб, пешонасига урди. Оғриқ сезди, демак, уйғоқ экан. Эҳтимол, ухлаб ётганида кемалар бурилмадан, қоя тошлар ортидан чиқиб келган бўлса керак. Севинчдан, ҳайратдан тиззаларининг пайи чўзилди. Дарҳол чўкди. Қирғоққа чиққан гуруҳлар, қўлларида ол байроқ, қалъа тарафга қараб илгарилашарди. Қирқ йиллик интизорликнинг сўнгги азми билан ўзини ўнглади. Бирдан суяклари қасирлади. Бодом дарахтларининг сояси қоплаган йўлдан қирғоққа қараб чопди, чопди... Қирғоққа чиққан аскарлар, оқ соқолли бир чолнинг югуриб келаётганини кўргач, «Тўхта!», деб қичқирдилар. Чол тўхтамади, аксинча:

— Мен туркман, ўғилларим, мен туркман!.. — деб ҳайқирди. Аскарлар унинг яқинлашувини кутишди. Чол туркларнинг ёнига етгач, рўпара келган аскарни қучиб ўпа бошлади. Кўзларидан тинмай ёш оқарди. Буни кўриб, барча мутассир бўлди. Ва ниҳоят, чолнинг ҳаяжони босилгач, ундан сўрадилар:

— Неча йилдан буён асирсан?
— Қирқ йилдан бери.
— Қаерликсан?
— Эрдемитлик.
— Исминг нима?
— Қора Момиш.
— Капитанмидинг?

Қариянинг атрофида аскарлар тўдалашиб кетди. Шовқин кўтарилди. «Бейга хабар беринг! Бейга хабар беринг!», қичқиришарди аскарлар. Қариянинг қўлтиғига кириб, қуш каби денгиз қирғоғига учдилар. Уни бир қайиққа ўтқазиб, катта кемага етказдилар. Аскарлар ичида унинг ўтмишини билмаган, шуҳратини эшитмагани йўқ эди. Кекса дарға бироз палубада турди. Қирқ йиллик айриликдан сўнг топган миллатдошларини кўрганидан гангиб, ўзини йўқотганди. Аскарлар унинг эгнига бир пўстин ташлаб, чолбор, қалпоқ кийгиздилар. Сўнг уни Бейнинг ҳузурига етаклаб кетдилар... Қора шопмўйлов, сирма тўни устидан пўлат зирҳли совут кийган йирик гавдали бир кишининг қаршисида тўхтадилар. «Сен капитан Қора Момишмисан?» «Ҳа, мен», «Хизир алайҳиссалом ўтган ерларни кезган сенмисан?» «Ҳа, менман». «Рост сўзлаяпсанми?» «Нега ёлғон гапирай?» «Ўнг билагингни шимар-чи, кўрай!» Чол енгини шимарди. Бейга узатди. Билагида хоч шаклида чуқур бир жароҳат изи бор эди. Бу жароҳатни у оролдан хотинини олиб қочганда орттирган эди. Бей чолнинг қўлларига осилди. Ўпа бошлади «Мен сенинг ўғлингман!» — деди. «Сен Турғутмисан?» «Ҳа»...

***

Кекса асир севинчдан хушини йўқотганди. Ўзига келгач ўғли унга:

— Мен жанг қилиш учун қирғоққа тушаяпман. Сен кемада ором ол, — деди. Кекса қаҳрамон бу таклифга кўнмади:

— Йўқ, мен ҳам бирга жангга кираман.
— Сен жуда қарисан, ота.
— Лекин қалбим қувватли.
— Ором ол, бизни томоша қилгин!
— Қирқ йилдан буён жангга ташнаман.

Ўғли «Уриласан! Ватанга интизор кетасан!» — дея уни кемада қолдирмоқчи бўлди. Қора Момиш, шу вақтда бирданига ёшаргандек, бир қоплон каби қўзғолди. Бир жойда туролмасди. Қалқон, қилич истади. Сўнгра кеманинг қуйруғида ҳилпираган байроқни кўрсатиб:

— Шаҳид кетсам, буни устимга ўранг. Ватан — бу ол байроғинг тикилган ер эмасми? — деди.

Турк тилидан Темур БИЙТЎРАЕВ таржимаси
Сирдарё

СОБИРЛАР ҲАҚИДА ҚИССА

Бундан бир неча йил муқаддам Туркиядан келган бир ўзбек билан танишдим. Тахминан эллик беш-олтмиш ёшлардаги оқсариқдан келган, ҳаракатчан бу киши бир боқишдаёқ одамни ўзига маҳлиё этарди. У ғоят назокатли суҳбатдош экан. Кўзингизга кулимсираб, жовдираб боқади, ҳар бир сўзингизни жон қулоғи ила тинглайди, сўнг олдиндан узр сўраб, савол сўрайди ва ё жавоб беради. Хусусан, у кишининг Фарғона шевасига хос алланечук ширин, эркароқ лаҳжада гапириши бизга завқ берди, ёдимизга Мирзо Бобурнинг ўша ўлмас битикларини солди.

Меҳмон билан яқинроқ танишиб олдик. Исми шарифлари Собир экан, оталари Холмуҳаммадхўжа. Асли марғилонлик, фалакнинг гардиши билан ёш бола вақтида она юртни тарк этиб, дунё кеза-кеза... ҳозир Истанбулда муқим истиқомат қилади. Сабаби, тирикчилик, дегандек, тижорат ила машғулдирлар.

Собир аканинг қисқача шарҳи дили — шу. Аммо бу мухтасар баён ортида елга соврулган армонлар дафтари қатма-қат: болалик йилларининг дарбадарлиги, мусофирлик азиятлари, ҳаёт деб аталмиш буюк уммон долғаларидан омон чиқиш учун олишув, дўстлар хиёнати, душманлар қутқуси, бегона элларнинг об-ҳавоси, «келгинди, муҳожир» сингари таҳқиромуз сўзлар нарх-навоси... Хуллас, агар инсоннинг умри қанча яшаганлиги билан эмас, қандай яшаганлиги билан ўлчанадиган бўлса, Собир ака ҳақиқий собирлигига борди — сабру қаноатни гавҳар билиб, бугунги ёруғ кунларга мушарраф бўлди.

Бу зукко инсон билан ҳар сафар суҳбатлашиб, суҳбатига тўймасдик. У киши ҳазиллашиб, «Илтимос, айбга қўшманглар, мен кўпроқ гапирай, ахир Ватаним васфини айтиб адо қилолмаяпман!», дер ва юраги тошиб Марғилон, Қўқон, Тошкент... тассуротларини сўзларди. Кўзига ғилт-ғилт ёш оларди. Шунда беихтиёр хаёлингта Фузулийнинг ўтли сатри келади: «Шифои васл қадрин ҳажр ила бемор ўландин сўр...». Ҳа, бизлар учун ҳам Ватан муқаддас. Бироқ биз атрофимизни ўраб турган ҳилқатга ўрганиб қолганмиз, унга одатий, табиий нарса деб қараймиз. Оёғимиз остидаги тупроқ, тепамиздаги зангори осмон, шовуллаган дов-дарахтлар, шарқираган ариқлар, одамлар, тоғу тошлар, ҳайвоноту наботот — бари бизлар учун яратилгандек, ўзимизники, гўё уларнинг қизиги йўқ, асли шундоқ бўлиши керакдек. Ана шунинг учун ҳам, очиғини айтсак, баъзан биз эл-юрт қадрига ҳам етавермаймиз. Негаки, биз мусофирлик азобини тортмаганмиз. Собир акадек, минглаб Собир, Шокир, Зокирлардек ғурбатда ғариблик дардини чекиб кўрмаганмиз.

Собир ака ҳар гал Ўзбекистонга келганида севинч ёшини тиёлмасди. Бу — унинг изҳори дили эди, ҳаққи эди, шукронаси ва саждаси эди.

Шунча узун муқаддимадан муддао шулки, Собир ака бошидан ўтган турфа воқеа-ҳодисаларни қоғозга тушириб, бир китоб ҳолига келтирибди. Уни Собир аканинг дўстларидан бири шоир Тоҳир Қаҳҳор нашрга тайёрлади. Бахтли тасодифга кўра бу дилномага каминангиз муҳаррирлик қилдим. Китоб шу йил «Чўлпон» нашриётида босилиб чиқди. Номи: «Собир Сайхон. Адашганлар. Қисса». Азиз юртдан адашганлар қиссаси, ҳаётда, рост йўлдан адашган бенаволар ҳикояти... Мен юрак қони билан битилган бу аччиқ қисса мазмунини сўзлаб бериш фикридан йироқман. Фақат Навоий бобонинг бир байтини келтириб ўтмоқчиман:

Басе, иссиқ-совуғ кўрдим замонда,
Басе, аччиқ-чучук тотдим жаҳонда.

Бу ҳикматли сўзларни Собир аканинг китобига хатбоши қилиб қўйиш мумкин эди.

Маълумки, биз узоқ йиллар хориждаги ватандошларимиз билан наинки жисмоний, ҳатто жўғрофий айриликда яшадик. Борди-келди деярли йўқ эди. Мабодо, омад кулиб, четга чиқиб қолсак, улар билан дийдорлашув қатағон қилинган эди. Эсимда, бир замонлар сайёҳ сифатида Туркияга бордик. Истанбулда «Хуш кўрдик, ҳамюртлар», деб изимиздан бир туп ўзбек эргашиб юрди. Биз «шўровийлар» бир нафас тўхтаб, улар билан салом-алик қилолмадик. Совет қонунлари бунга йўл қўймасди.

Хайрият, у кунлар ортда қолди. Сим тўсиқлар емирилди. Собир акага ўхшаган дилбандларини Ватан қучоқ очиб кутиб олаяпти.

Яқинда Собир Сайҳон билан яна кўришдик. Унинг бир қувончи ўнта бўлган эди. Чунки қўлида буёқ ҳиди кетмаган китоби.

— Мана, биродар, мулла кўрмаган шогирд, деганларидек, қўлдан келганча қоғоз қораладик. Қусурлари бўлса, маъзур тутгайлар...

Унинг кўнглини кўтардик.

— Бунақа нарсалар ҳозир жуда керак. Шунча йил бадалига сизлар у ёқда қандай умр кечирдингизлар, билмаймиз.

— Биз ҳам сизларни энди-энди билаяпмиз-да, — деб кулди Собир ака.

Ватанингизга очилган йўлингиз қутлуғ бўлсин, Собир ака!

Саъдулла СИЁЕВ

Хисао КЎМАТСУ,
Токио университети профессори

ЧИҒАТОЙ ГУРУНГИ

... 1918 йили Фитрат туркистонли ёш шоир ва ёзувчиларни ўз атрофига жамлаб, Тошкентда «Чиғатой гурунги» адабий тўгарагини ташкил қилди. («Чиғатой гурунги»дан аввал Фитрат 1917 йили Самарқандда Туркистон театр, мусиқа ва адабиёт дастасини тузган эди). Бу ташкилот 1920 йилдан совет ҳокимияти ва пролетар доиралари томонидан «аксилинқилобчи буржуа-миллатчи ташкилот» сифатида қаттиқ сиқув остига олинди. Фаолиятида инқилобий авлоднинг руҳи аниқ сезилиб турган бу гурунг ҳақида собиқ Советлар Иттифоқида бирорта ҳам рисола яратилгани йўқ. Шунинг учун маҳаллий манбаларга мурожаат қилиб, умумий тарздаги таҳлил билан чекланишга тўғри келади. Гурунгнинг энг асосий вазифаларидан бири янги мослаштирилган ёзув тизимини жорий қилиш учун араб имлосини ислоҳ қилишдан ҳамда ўзгаришлар натижасида турк адабий тилида барча унлиларни ифода этиш билан кишилар орасида саводхонликни кучайтиришдан иборат бўлган. Имло ислоҳотига келсак, «Чиғатой гурунги» аъзолари имзоси билан шундай баёнот эълон қилинган: «Бизни душманимиз деб ҳисоблайдиган кимсалардан мард бўлишларини сўраймиз, чунки биз янги имло қабул қилдик. Турк дунёсини уйғотиш йўлида жон тиккан адиблар қай томонда бўлмоғи керак? Сизлар томондами ё «Чиғатой гурунги» тарафидами?») («Иштирокиюн», 1919, 112-сон).

Бу баёнот араб имлосини муқаддас билиб, унда ҳеч қандай ўзгаришларга йўл қўйиб бўлмайди, деб ҳисобловчи ўта консерватив гуруҳлар ҳамда фонетик принципга (усули савтияга) асосланган янги имло тизими туркий тилларни бир-биридан узоқлаштиради, чунки бу ўринда ҳар бир шеванинг ўз имло тизимига эга бўлиш хавфи туғилади деб қўрққан туркистонли Абдурашидхон Мунавварқори каби айрим миллиятчиларнинг янги имлони танқид қилишига жавобан эълон қилинганди. 1923 йилга келиб, Туркистонда ислоҳ қилинган араб имлоси расман қабул қилинди (кейинроқ Узбекистонда 1927 йили лотин ва 1940 йили эса рус (кирилл) ёзувига ўтилди). «Чиғатой гурунги»нинг мақсади янги имлони алифбо ислоҳига томон қўйилган биринчи ва мустақил йўналиш, деб қабул қилиниши зарурриятини уқдиришдан ҳам иборат эди. Ўша пайтларда гурунг аъзоларининг бу уринишлари жуда таъсирли бўлиб, оддий мусулмон оммаси нуқтаи назарига кўра, гурунг аъзоларини ҳам большевиклар қаторида кўришга олиб келган.

Баъзи миллиятчиларнинг «гурунг» фаолиятига ишонқирамай қарашидан қатъи назар, унинг аъзолари ўртасида туркий тилни тирилтиришдек ҳаётий бир масалани ҳал этишга қаратилган азмойиш бор эди. Улар миллий маданиятнинг изларини туркий халқлар тарихининг исломга қадар бўлган давридан қидирган ва бу ишни фахр ва ишонч билан бажарганлар. Фатрат бир мақоласида таъкидлаганидек, «Ҳар ким ишонадиркм, турк улусининг борлиги ва маданийлиги араб келгач бошланмаган... Туркларнинг мусулмонликдан бурун ҳам шеърлари, шоирлари, адабиётлари бор эди, демакдан ўз бошимизни қутқара олмаймиз» («Иштирокиюн», 1919, 140-сон). Агар гурунг аъзолари исломдан кўра туркчиликни афзал билган бўлсалар, гурунгнинг фаол мухолифларидан бўлган М. Б. Солиҳов қайд қилганидек, жадидлар ислом тарихини кўкларга кўтаришдан иш бошлаб, инқилобдан кейин туркчиликни улуғлаш йўлига ўтганлар (М. Бузрук Солиҳов, «Ўзбек адабиётида миллатчилик кўринишлари. Қисқача тарих», Т., 1933) Қарашларнинг ўзгариб бориши ҳақидаги бу мулоҳазани Фитратга нисбатангина тўғри деб қабул қилиш мумкин. Нима бўлса ҳам Фитрат турк тилининг ночор аҳволга тушиб қолганини қайд этишдан ўзга чора топмади: «Дунёнинг энг бой тили бўлган туркчамиз ёлғуз арабча қумруқлар билан эмас, форсча тепкилари билан ҳам дахи эзилмишдир. Кўзларимизни тўрт очиб қарайлик, дунёнинг буюк ҳакими бўлган Ибн Сино туркдир... Лекин турк тили бахтсиздир» («Иштирокиюн», 1919, 132-сон).

Агар Фитратнинг тил соҳасидаги миллиятчилиги унинг чексиз ташаббускорлигида намоён бўлган бўлса, «Чиғатой гурунги»нинг маданият соҳасидаги миллиятчилиги туркий халқлар маданиятининг ўтмишдаги шоншарафи ва ҳозирги бечораҳол ҳолати ўртасидаги зиддиятдан келиб чиққандир. Ночор аҳволни чуқурроқ тушуниб борган сари уларда қўзғалонларга ундаш йўналишидаги ҳаракат кучайиб борди.

«Чиғатой гурунги»нинг учинчи хусусияти, унинг янги туркий адабий тилларга бўлган муносабатида яққол кўринади. Волга татарлари ва озарлар маҳаллий шевалар асосида, миллий буржуазия вакиллари кўмагида ўз адабий тилларини шакллантирган бўлсалар-да, Туркистонда инқилобга қадар маҳаллий шеваларга асосланган ягона умумий адабий тил йўқ эди. Мустамлакачилик даврида баъзи туркистонли адиблар турли шевалар йиғиндиси бўлган ҳар хил тиллардан келиштириб фойдаланганлар. Бу тиллар маҳаллий шевалар ва Оренбургда чиқадиган «Вақт», «Шўро» нашрлари орқали оммалашаётган Волга татар тилининг аралашмаси эдики, бунда умумтуркиятнинг ҳиссаси Русия туркларининг «Таржумон»ига қараганда каттароқ эди. Усмонли турк тили ва бошқа чиғатой тиллари рус шарқшуноси Н. П. Остроумов (1846-1930) томонидан ўрганилган ва рус Туркистонида расмий тил қилиб киритилган сарт тили ҳам мавжуд эди. Масалан, «Туркистон вилоятининг газети» мана шу тилда нашр эттирилган. Ҳозирги кун нуқтаи назаридан қараганда сарт тилида бошқа туркий тиллар, жумладан, қозоқ ва татар тилларидан ажралиб чиқишга ҳаракат кучлироқ кўринган. Умуман олганда эса татар тилининг таъсири кучли бўлган ва усмонли турк тилининг унсурлари Туркистон нашрларида кўпая борган. Бунга асосий сабаб — собиқ турк зобитларининг раҳбар кадрлар етишмовчилиги сезилган шўро Туркистонда маориф муассасаларида кўпчилик ўринларни эгаллаганлигидир.

«Чиғатой гурунги»нинг Туркистонда тил нуқтаи назаридан миллиятчилиги номланишиданоқ яққол кўриниб турибди. У Туркистонда бир пайтлар гуллаб-яшнаган Чиғатой тилини янгидан адабий тил сифатида қайта тикламоқчи бўлдики, форс тили Ўрта Осиё турклари орасида XIV асрдан XIX асрга қадар қандай мавқега эга бўлган бўлса, шундай мавқени олишни режалаштирдилар. Гурунг аъзолари чиғатой тилининг устунлиги ҳақида гапиришга ҳеч иккиланмадилар.Фитратнинг ёзишига кўра: «Туркий тилларда «битилган адабиётлар орасида энг салмоқли бўлгани чиғатой адабиётидир. Чиғатой тили барча туркий шевалар орасида энг юқори даражада ривожланганидир. Шунинг учун биз чиғатой адабиётини яратмоғимиз керакдир» (Иштирокиюн», 1919, 132-сон).

Тарихий жиҳатдан чиғатой-турк адабиёти теварагида ҳосил бўлган бундай ватанпарварлик XIX аср бошларида Қўқон ва Хива хонликларида юз берган Чиғатой уйғониши ҳамда XIX асрнинг охирги чорагида рўй берган бошқа тилларни туркийлаштириш жараёнига асосий сабаб бўлган. Гурунг аъзоларининг «Чиғатойчилиги» уларнинг тахаллусларида, асарларининг номларида ҳам яққол кўринади. Масалан, Боту, Чиғатой, Темучин, Чингиз, «Темур сағанаси» ва бошқалар. Баъзи туркчилик мотивларини ҳисобга олмаганда уларнинг «чиғатойчилиги» маҳаллий миллатчилик билан чамбарчас боғланган. Уларнинг усмонли турк унсурларини адабий тилдан қувишга уринганлиги, собиқ усмонли зобитларининг Туркистон ёшларини тарбиялашга тўғридан-тўғри усмонли услубини қўллашда намоён бўлган маорифдаги фаолиятини қаттиқ танқид қилдилар. 1929 йили Фитрат «Чиғатой гурунги»ни «панисломистик жамият» деб танқид қилган бир «пролетар» танқидчисига жавобан шундай ёзганди: «Чиғатой гурунги» ўзбек миллатчилиги: ўзбек тили ва ўзбек адабиёти шиорлари остида пантуркист тўдаларга ва шунга берилган жадидларга қарши курашди. Сиз «Чиғатой гурунги» пантуркист эди деб қоровул қичқирасиз. Айниқса, шу кунларда «Чиғатой гурунги»ни пантуркист дейиш мода ҳолига кириб борадир. Ҳолбуки, «Чиғатой гурунги» ўз замонида пантуркизм, панисломизм ҳаракатларига қарши курашмоқда эди» («Қизил Ўзбекистон», 1929, 15 сентябр).

Фитратнинг бу сўзларидан пантуркизмни баҳолашда гурунг аъзолари ва совет ҳукумати тарафдорларининг қарашлари ўртасида жуда катта фарқ борлиги кўринади. Фитратнинг фикрича, маҳаллий туркистонли туркларнинг бирлиги учун курашни ҳеч вақт туркий халқларнинг бирлашиши учун кураш билан аралаштириб бўлмайди. Бундан ташқари, туркистонли туркларнинг бирлиги масаласи биз юқорида зикр этган Зиё Кўкалпнинг марказлашган пантуркизм ғоясида ҳам мавжуд эди. Туғоннинг фикрига кўра, Фитрат ва Волга турк ёзувчиси Галимжон Иброҳимов (1887—1938) туркларнинг сиёсий бирлиги ғоясига қарши чиқдилар ва «пантуркизм маданияти»нинг вужудга келиш имкониятини йўқ нарса деб қарадилар. Бошқача қилиб атганда, Туркистондаги туркларнинг бирлашуви ўзларини таниб олишда ва улкан маданий меросни ривожлантиришда катта рол ўйнамоғи керак эди. Фитратнинг фикрига кўра, Туркистоннинг замонавий адабий тили ҳамда адабиётини вужудга келтиришнинг ягона йўли мумтоз чиғатой адабиётининг бой меросидан кенг фойдаланишдир.

«Чиғатой гурунги» аъзоларининг шижоатли ҳаракатларига қарамай, чиғатой тилини қайта тиклаш осон иш эмас эди. Биринчидан, адабий тилни тозалашга ҳаракат қилиб, улар араб, форс ва рус сўзларини адабий тилдан қувиб чиқаришнинг тарафдори бўлиб чиқдилар. Бу эса чиғатой тили араб ва форс тилларидан қабул қилган ва чиғатой тилида жуда катта қатламни ташкил этадиган сўзлардан воз кечиш дегани эди. Ўзбек адабиёти бўйича йирик мутахассис саналган татар олими Абдураҳмон Саъдийнинг (1889—1956) фикрига кўра Алишер Навоий (1441—1501) ва Абулғози Баҳодурхон (1603—1663) асарларида араб ва форс сўзларининг салмоғи 70 ва 50 фойизни ташкил қилади. Араб, форс сўзлари ўрнига улар қадимги турк тилидан ҳақиқий турк сўзларини қидира бошладилар (масалан, фойда — осуғ, дунё — очун), қишлоқ жойларида сақланиб қолган сўзлар яна бир манба бўлиб хизмат қилди. «Ўртоқ» ва «билдириш» каби замонавий ўзбек сўзлари шу каби пурификация ҳаракатининг маҳсулидир («Тил-имло конференцияси материаллари», Т.; 1931, 84-бет). Уларнинг жуда ошиққанлиги ва содда услубий йўсини кутилган натижаларни беришга тўсиқ бўлди. Самарқандда ўтказилган (1929) ўзбек тили, имлоси ва ёзувларига бағишланган анжуманда қрим-татар туркшуноси Б. Чўпонзода (1893—1937) гурунгчилар тутган йўлни қисқача шундай таърифлади: «Чиғатой гурунги» чиғатой тилини қайта тиклаш шиори билан дунёга келиб, мавжуд ўзбек шеваларини ўрганишдан бошқа сезиларли натижага эришмади». Юқорида айтилган фаолият билан бирга «Чиғатой гурунги» вакиллари ёш ёзувчилар ва шоирларни тарбиялаш, фолклор материалларини йиғиш, оммабоп театрларни ташкил этишдек ишларда ҳам фаоллик кўрсатдилар. Ўзбек совет шоирларининг биринчи авлоди вакиллари орасида «Чиғатой гурунги» машғулотларида тарбиялангалар кўп эди ва 20-йиллар охирида унинг собиқ раҳбарларидан бири гурунг аъзоларининг фаолияти ҳақида гапириб, улар босмачилар ҳукм сурган жойларда ҳам ўз жонларини хавф остига қўйиб бўлса-да, фолклор материалларини йиққанларини айтади. Фитратнинг «Темур сағанаси» (1919) ва «Ҳинд ихтилолчилари» (Берлин, 1923) каби ватанпарварлик ғоялари билан йўғрилган драмаларидан, айтишларича, томошабинлар шу қадар қаттиқ таъсирланганларки, улар ҳар сафар театрлардан кўзларида ёш билан чиққанлар. Бу асарлар фақат Туркистондагина эмас, балки кўпгина чет мамлакатларда ҳам намойиш этилган ва Жавоҳарлал Нерунинг ёзишича, Британия мустамлакачиларига қарши курашда Ҳиндистон миллий-озодлик ҳаракатига самарали таъсир қилган. Нима бўлса ҳам мана шундай асарларнинг биридан ўрин олган эпизод, яъни Темурнинг қабридан тик туриши ва босқинчилар зўравонлигига бўйсунган халққа ўз нафратини ифода қилиши шўро ҳукуматининг шубҳасини уйғотиши очиқ-равшан эди. Миллий мотивлар бу ҳаракатнинг фаолиятида катта ўрин эгаллай бошлагандан сўнг 1922 йили «Чиғатой гурунги» тарқатиб юборилди. Шунга қарамай, «Чиғатой гурунги»нинг собиқ раҳбарлари ўз «Чиғатойчилик» фаолиятини янгигина вужудга келган Ўзбекистон жумҳуриятида давом эттирдилар.

Ўзбекистоннинг биринчи ёзувчилар ташкилотининг нашри бўлган «Қизил қалам»да «чиғатойчи»лар ташаббусни ўз қўлларига олдилар ва унинг саҳифаларида Туркистоннинг қаҳрамонлари бўлмиш Темур (1336—1405). Ҳусайн Бойқаро (1438—1506) Навоий, Бобур (1483—1530), Шайбонийхон (1451-1510) ҳақида йирик мақолалар эълон қилиб, улар орқали ўқувчиларга сатрлар орасида мурожаат қилдилар (Солиҳов М. Б. «Ўзбек адабиётида миллатчилик кўринишлари» Чиғатой номи Туркистон маданий ва маҳаллий миллиятпарварлигининг рамзи бўла олардди, чунки бу миллиятчилик XIX аср давомида секин-аста ривожланиб, XX асрнинг иккинчи ўн йиллигида содир бўлган инқилобий ҳаракатлар унинг гуркираб яшнашига олиб келганди. Туркистон мусулмон раҳбарлари мухтор ҳокимият учун тинмай кураш олиб борган бир пайтда «Чиғатой гурунги» Туркистон миллий маданиятини барпо этиш учун курашди, деб айтсак хато бўлмайди. «Чиғатой тили» деб аталмиш тилнинг ўрнини техник атама — «эски ўзбек тили» деб атала бошланганлигининг кўп сабаблари бор эдики, шулардан бири «Чиғатой тили» — «ўзбек буржуа зиёлиларининг аксилинқилобчи миллатчи гуруҳининг тили эди», деган ёрлиқ бўлиб, бу кураш охир-оқибатда совет даври луғат таркибидан «Туркистон» тарихий атамасининг йўқолиб кетишига олиб келди.

Туркия туркчасидан
Ҳамидулла БОЛТАБОЕВ ўзбекчалаштирди

«ЖАНОБИ РАСУЛУЛЛОҲ БУЮРДИЛАР...»

ШЕЪРИЙ ТАЛҚИН ХУСУСИДА СЎЗ:

1992 йили тожик тилидан «Жаноби Расулуллоҳ васиятлари» («Васиятномаи Муҳаммад пайғамбар») номли рисолани таржима қилгандим. У «Нур» ижодий ишлаб чиқариш бирлашмаси томонидан чоп этилганди. Рисола Расули Акрам Муҳаммад алайҳис-с-саломнинг ҳазрати Али (карамаллаҳу важҳаҳу)га ва у зот орқали биз — умматларга буюрган васиятларидан иборат бўлиб, асли насрда битилган. Ва камина ҳам таржимани насрда амалга оширгандим.

Мазкур рисоладан яна жаноби Расулуллоҳнинг бошқа бир одам (аъробий) билан ислом тарбияси ва таълимотига оид савол-жавоблари ҳам ўрин олган. Умуман, рисоладаги «Васиятлар» ҳам, «Савол-жавоблар» ҳам мазмунан пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳис-с-саломнинг ҳадиси шарифларига яқин бўлиб, ҳадислар каби чуқур маъноли, ҳикматлидир. Масалан, ҳазрати Алига буюрган васиятларидан бирида жаноби Расулуллоҳ шундай деб марҳамат қиладилар:

«Ё, Али! Илм олишга интил ва сендан илм ўрганишни истаган кишига ўргат ва Ҳақ таоло йўлида қўли очиқ (сахий) бўл!»

Ушбу мисолдан кўриниб турибдики, унинг замирига битта эмас, балки қуйидаги учта ҳадис мазмуни сингдирилган:

1. «Бешикдан қабргача илм ўрган!»
2. «Илмда бахиллик бўлмайди!»
3. «Сахийлик фойда келтиради!»

Ёки «Савол-жавоблар»да ҳам айнан шу ҳолатни кўриш мумкин:

(Аъробий) деди: — «Ё, Расулуллоҳ! Номаи аъмолим хайрли бўлишини истайман».

(Расулуллоҳ) буюрдилар: — «Ота-онангни хушнуд қил!»

Бу ўринда бирор изоҳга ҳожат бўлмаса керак...

Кўп ўтмай, ўз таржимамдаги ўша рисоладан ўрин олган ва юқорида зикр этилган насрий «Савол-жавоблар» матнини шеърий тарзда талқин қилиш фикри туғилди. Зеро, пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳис-с-салом ҳам шеъриятда ўзгача бир ҳикмат мавжудлиги ҳақида марҳамат қилганлар. Умуман, ҳадислар асоси ва таъсирида асарлар яратиш, уларни шеърий талқин этиш аждодлардан мерос анъана эканлиги тарихдан маълум. Айни чоғда замондош ижодкорларимиз томонидан яратилган «Қирқ ҳадис», «Эллик ҳадис», «Ҳаж дафтари» каби гўзал асарлар фикримизга, аждодлар анъанаси яна қад ростлаётганлигига ёрқин мисол бўла олади.

Қуйидаги шеърий талқинларимда ўзим таржима қилган ва Иорданиия Қироллик Академиясининг ҳақиқий аъзоси, халқаро Абу Али ибн Сино мукофотининг соҳиби Шамсиддинхон Бобохоновнинг масъул муҳаррирликлари остида чоп этилган «Жаноби Расулуллоҳ васиятлари» рисоласидан манбаъ сифатида тўлиқ фойдаландим. Ва шу баробарида ўтмиш ижод анъаналаридан келиб чиқиб, «Муқаддима ўрнида» ҳамда «Якун» фаслларини қўшимча ёзиб киритдим. Имкон қадар содда тил билан талқин этишга интилдим. Холис баҳо эса муштарийлар ҳукмига ҳавола. Агар бирор хато ёки камчиликка йўл қўйилган бўлса, узримни қабул қилгайсизлар.

Дилмурод САЙЙИД

Бисмиллоҳир Раҳмонир Раҳим!
Ибтидосиз ва интиҳосиз ва шериксиз, етти қават осмону етти қават ерни ва ўн саккиз минг оламни яратган Тангри таоло ва таборакага ҳамдлар бўлсин! Исм — унинг исмию меҳрибонлик ва раҳмлилик унинг хислатидир... Унинг ўз улвил азм ва рисолат ва нубувват ва хотамат фазлидан иноят қилиб юборган Расули Муҳаммад эрур.
Таоло шаънука ва амма эҳсонука ва ло илоҳа ғайрука ва Муҳаммад ар-расулука!

МУҚАДДИМА ЎРНИДА

Ровийлар айтдилар, бир кун бир араб
Келмиш Расулуллоҳ ҳузурларига.
Ва тавозеъ ила саволлар сўраб,
Муносиб жавоблар олмиш барига.

Кимнинг тилагида ҳидоят роҳи
Инжу-жавобларни сирға айлагай.
Ҳар жумла маъниси англаб, илоҳи,
Ҳидоят йўлига белин бойлагай.

Аввали ҳамд ўлсун Ҳақнинг ўзига,
Ул ўзи ҳаммадан поку баландлир.
Демишлар: Аллоҳнинг васфу исмига
Ҳар эзгу иш сўнгги боғлиқ ва бандлир.
Мен ҳам, ёраб, сендан мадад кўрайин;
Мисралар узра сен равонлик йўлла.
Гуноҳкор бандангмен, раҳминг сўрайин.
О, тангрим, бу ожиз қулингни қўлла!
Дариғ тутма асло иноятингни,
Ҳар мўъмин бандадан шафоатингни!

* * *

БИСМИЛЛОҲИР РАҲМОНИР РАҲИМ!

I

Деди ул аъробий: «Ё, Расулуллоҳ!
Эл ичра энг оқил бўлмоқ истагим!»
Буюрдилар: «Ла илаҳа иллаллоҳ!
Оқил ул — Аллоҳдан қўрқар эрса ким!»

II

Деди: «Ё, тангрининг Расули! Нетиб —
Эл ичра бўлурман энг ғаний кимса?»
Буюрдилар: «Бой ул — Ҳақни ёд этиб,
Унинг неъматига ким шукр қилса!»

III

«Ё, Расулуллоҳ! — дер, — одамлар аро
Энг яхши бўлмоғим мумкиндир қай тарз?»
Буюрдилар: «Билки, фоний бу дунё,
Тангрининг халқига манфаат етказ!»

IV

Дер: «Ё, Расулуллоҳ! Ҳақ таолонинг
Хосларидан бўлмоқ истагим эрур».
Буюрдилар: «Улки, хоси худонинг —
Каломи — Қуръонни туну кун ўқур!»

V

Сўради: «Ё, Расул алайҳис-с-салом!
Кишилар ичра энг улуғлик недан?»
Буюрдилар: «Ўлим ҳақ эрур мудом,
Шу ҳикматни билмоқ улуғлик экан!»

VI

Дер: «Ё, Расулуллоҳ! Не қилай, ахир,
Аллоҳ раҳматини истайман ҳар он?»
Буюрдилар: «Бунда йўқ
ҳеч қандай сир,
Одамларга бўлгин доим
меҳрибон!»

VII

Деди: «Ё, Расули
тангрим! Тилак бор —
Одамлар ичра энг
қувватли бўлсам».
Буюрдилар: «Бунда таваккул даркор
Ул Аллоҳ azза ва жаллага ҳар дам!»

VIII

«Ё, Расулуллоҳ! — дер аъробий яна, —
Энг ҳурматли одам бўлмоқлик недан?»
Буюрдилар: «Ўзни ҳурматли сана
Чин дилдан парҳезгор бўлган онингдан!»

IX

Дер: «Не амал ила, ё Расулуллоҳ,
Умрим узоқ бўлар фоний оламда?»
Буюрдилар: «Номи яшайди узоқ
Силаи раҳм бўлса қайси одамда!»

X

Дер: «Ё, Расулуллоҳ! Истагим маним
Энг фаровон турмуш эл ичра топай».
Буюрдилар: «Ҳалол бўлса кимда ким,
Таҳорат-ла юрса, фаровонлик шай!»

XI

Сўради: «Ё Расул алайҳис-с-салом!
Не амал дўзахдан қололгай сақлаб?»
Буюрдилар: «Дўзах йўли батамом —
Ёпилур ютилса келганда ғазаб!»

XII

«Ё, Расулуллоҳ! Нетай, икки дунёда
Юким енгил бўлсин!» — дея қилди арз.
Буюрдилар: «Бунга ягона чора
Ҳеч кимдан ҳеч нарса сўрамаслик қарз!..»

XIII

Дер: «Ё, Расулуллоҳ! Бунга амал не
Дуоларим бўлгай мустажоб мудом?»
Буюрдилар: «Фақат ҳалол луқма е,
Ҳазар қил гар бўлса шубҳалик, ҳаром!»

XIV

«Ё, Расули худо! — дедим, — кетмасин
Маним ишларимдан барака, илло».
Буюрдилар: «Десанг, зиён етмасин,
Одамлар пардасин кўтарма асло!»

XV

Дер: «Ё, Расулуллоҳ! Гуноҳкор банда
Қайси амалларни этса кечилар?»
Буюрдилар: «Билгил, бечоралик ва
Умидворлик боис гуноҳ ечилар!»

XVI

Сўради: «Расули Акрам! Бор истак
Номаи аъмолим хайрли бўлса».
Буюрдилар: «Бажо бўлгай бу тилак
Ким ота-онасин хушнуд-шод қилса!»

XVII

Дер: «Аллоҳнинг шоди неда ва қайдан
Ҳосил бўлар билай, Расули худо?»
Буюрдилар: «Қаҳри нафс қилгин сан,
Рўзадор бўл, отанг-онанг эт ризо!»

XVIII

Дер: «Ё, Расулуллоҳ! Мўъминлик бирла
Эминлик нимада, билмоғим даркор?»
Буюрдилар: «Бирор мўъминга берма
На қўлу, на тилинг ила ҳеч озор!»

XIX

«Ё, Расулуллоҳ» — деб қилди мурожаат, —
Қабрда ҳам танҳо бўлмоқлик ҳавас».
Буюрдилар: «Уйқу олдидан албат
«Мулк» сурасин ўқи, шунинг ўзи бас!»

XX

Сўради: «Ё, Расул алайҳис-с-салом!
Етмасин макруҳлик менга сира ҳам».
Буюрдилар: «Ёсин» сурасин мудом —
Ҳар кун, ҳар тун ўқи ва бўл хотиржам!»

XXI

Дер: «Ё, Расулуллоҳ! Омонлик зарур
Дўзах оташидан қиёмат маҳал».
Буюрдилар: «Шом ва намози аср
Аросида Аллоҳ номин ёдга ол!»

XXII

Дер: «Расули Акрам! Қилай не амал,
Бўлсин, десам, агар хотиржам кўнгил?»
Буюрдилар: «Кияр кийимни аввал
Нажосатдан доим эҳтиёт қилгил!»

XXIII

«Ё, Расулуллоҳ! — дер, — ҳалол ризқла мен
Давлат йиғмоқ бўлдим, борми йўриғи?»
Буюрдилар: «Шом намозидан кейин
«Вақаътил воқиъа»дан ҳам ўқи!»

ЯКУН

Минг тўққиз юз тўқсон уч эди сана,
Саккизи декабр ойин ҳам яна,
Аллоҳдан бандага мурувват бўлиб,
Қаламнинг жаҳдига бир қувват бўлиб,
Алҳамдулиллаҳ, сўз поёнга етди,
Ва тангрига фақир шукрона этди.

Эй толиб! Етишдинг сен ҳам, илтимос,
Мутаржим тилаги бордир, қулоқ ос:
— Аввали Аллоҳга айт ҳамду сано,
Юбор Расулига «Саловат» кейин.
Мени ҳам ёд эттил ўқиб бир дуо!
Валлаҳи аъламу биссавоб, омин!

Адаб, одоб ва одам

СЕН АЁЛСАН, ШУ БИЛАН ҲАҚСАН...

Аёл ҳамиша меҳрга, муҳаббатга муҳтож. Бордию сиз аёлни теранроқ англамоқчи бўлсангиз, аввало унинг кўнгил уйига йўл солинг, унда яшанг, уни кашф этинг. Шундагина аёлнинг маънавий олами сиз ўйлагандан кўра мураккаброқ эканини тушуниб етасиз.

Манбаларда айтилишича, ҳунармандчилик, деҳқончилик ва бошқа меҳнат турларини дастлаб аёллар кашф этишган экан. Ҳатто дастлабки ибтидоий кулбаларни қуришни ҳам аёллар ўйлаб топишган экан. Улар бу кашфиётларни эрлари овдан қайттунига қадар овуниш учун ижод этганлар. У даврларда эркаклар фақат ов билангина машғул бўлишган, қолган ҳамма ишлар аёл фикри, аёл ташаббуси ва иқтидори билан амалга оширилган. Демак, аёл зоти қадимданоқ тадбиркор ва ташаббускор бўлиб келган. Шу боис кўҳна Шарқда аёл гўзаллик тимсоли, табиатнинг кўркам санъати деб баҳоланган. Аёл маънавияти қадрланган, гоҳ ошкора, гоҳ яширинча бўлса-да, тан олинган. Шунинг учун ҳам халқ орасидан зукко ва нозик дидли аёллар етишиб чиққан. Туркигўй элатлар фахрланса арзийдиган доно аёллар номи тарих саҳифаларига муҳрланган. Улар орасида истиқлол учун курашган, қон тўкиб, жон берганлари ҳам бор...

Бу кун, истиқлол боис, аёл маънавияти ҳам янгича ўзанларга йўл солди. Назаримизда, Аёл бугун бошқачароқ фикрлаши керакдай, орзу-умидлари бошқачароқ бўлиши лозимдай туюлади. Аммо амалда-чи? Мустақил юртнинг келажаги Аёл маънавиятига дахлдор бўлиб турган кезларда у нималар ҳақида ўйламоқда? Ахир республикамиз аҳолисининг 50,6 фоизини хотин-қизлар ташкил этади, 45 фоиз аёлларимиз турли идора ва ташкилотларда меҳнат қилишади. Шу сабаб мен бугун аёлларимизга муносабат ҳақида эмас, балки аёлларнинг ҳаётга муносабати ҳақида сўзлашни истадим...

Бу йилги меҳнат таътилимни қишлоғимиз аёллари орасида ўтказдим. Қишлоққа борган кунимоқ катта синглим менга шундай деди:

— Опа, эртага Самарқанд бозорига борайлик, сизга ялтироқ кўйлак олиб тиктирамиз. Чунки келаси ҳафта қишлоқда тўй.

Мен ажабландим:

— Кўйлагим бор-ку!..

— Э, топиб олганингиз атлас кўйлак, — деди синглим. — Ўтган йили ҳам ўшани кийиб келувдингиз.

— Ўзимга ёқади-да, — дедим гап тополмай.

Суҳбатга кичик синглим қўшилди.

— Кийиб олганларини қаранг, — деди у эгнимдаги чит кўйлакка ишора қилиб. — «Тошкентдан келибди» деб биттаяримта қадрдонлар киришади ҳали. Янги ипак халат берсам, киймадилар.

— Биласанми, Америкада чит кўйлаклар ўн доллар, сен айтган ялтироқ буюмлар икки доллар тураркан, — дедим ўзимни оқлаш учун. — Нима бўпти, қишлоқ ҳавоси танимга яхшироқ сингсин деб, атай чит кўйлак тиктирдим...

Шу пайт онам кириб қолиб, суҳбатимизни бир зум тинглаб турдилар. Сўнг менинг кўнглимни кўтарган бўлдилар:

— Сеҳ булардан ўпкалама, қизим. Тўрттаси йиғилса бас, топган гапи ялтир-юлтир ҳақида. Ҳатто болаларининг нафақа пулини ҳам йиғиб-йиғиб ўзларига кийим олишади булар...

Сингилларим қош чимиришди, лекин онамга бир сўз демадилар.

Эртаси қишлоқ аёлларининг даврасида бўлганимда, сингилларимдан бекорга хафа бўлганимни англаб етдим. Қўшни аёл эндигина ўн тўртта қадам қўйган қизини узатиш тараддудига тушиб қолганини, болалик ўртоғим Сабогул олти яшар қизчасига бадастир сеп йиғиб улгурганини, қишлоқ мактабининг энг суюмли муаллимаси Зарифа ўз касбини ташлаб, тижорат йўлига ўтиб кетганини ва шунга ухшаш бошқа воқеаларни эшитиб, куюнишларим баттар ошди. Беихтиёр: «Биз қай йўлдан кетаяпмиз, бизнинг бу арзимас ҳою ҳавасларимиз катта мақсадлар йўлига туғаноқ бўлмайдими?» деган хаёлга бордим. Кейин бирдан чўчиб тушдим: «Йўғ-е, бир-иккита тасодифни эшитибоқ, шу хаёлга бориб ўтирсам, инсофдан бўлмас...»

Сўнг яхшиликлар ҳақида ўйлагим келди. Синглимнинг кенжагина «Опа, жиянингиз дарсликдан бир нарсани тушунмай мендан сўровди, билмасдан довдирадим, «Кейин айтаман» дедиму, ухлагандан сўнг кечаси билан китоб титиб чиқдим», деган сўзларини эслаб кулгим қистади. Ойиларини китоб титишга мажбур қиладиган қизиқувчан болалар борлигидан суюндим. Онам «Оёқ-қулликкина» деб мақтайдиган муаллима келинимизнинг иш столида «Темурийнома»ни кўриб хурсандлигим янада ортди. Боғча мудираси Нафисахоннинг сўзлари эса ёруғ ўйларимга ҳамоҳанг бўлди.

— Юртбошимизнинг ҳамма айтганларини жон қулоғим билан тинглайман, — деди у. — Эртаги кунимиз чароғон эканлигига ишонаман, юртимиз ҳали нақ жаннатнинг ўзи бўлади, деб ўйлайман.

Шаҳарга қайтган куним яна бир воқеанинг гувоҳи бўлдим. Ён қўшним мени уйига чақирди. Узатилган қизи меҳмонга келган экан. Гап орасида қўшнимнинг қизи ёнгиналаридаги магазинга фаррошликка ўтганини, кечқурун ишдан қайттач, «бирпасда супуриб келаётганини» айтиб қолди. Боядан бери яйраб-кулиб ўтирган қўшним бу «янгилик»дан сапчиб тушди:

— Уззукун ишлаб келиб, дам олишу болалар тарбиясига қараш ўрнига фаррошликка чопиб юрибсанми, сен ҳам, куёвим ҳам ишласанглар, нимага етказолмаяпсизлар? — деб қизини койиди.

— Э, етказолмаяпманда, ойи, — деди қизи ёзғириб. — Топганимиз болаларнинг кийим-кечагига кетаяпти. Невараларингиз борадиган мактабда кўплаб тижоратчиларнинг болалари ўқишади. Улардан кам бўлмасин деймам-да. Бўлмаса-ку, чарчаб келиб, яна бошқа ишга бориш менга зарурмиди?

Энди қўшнимнинг чинакамига жаҳли чиқди.

— Сен болаларни кийинтираман деб у ёқ-бу ёққа югургунча, кечқурун ёнларида бўлиб, уларга дарс қилдириб, билимини текшир, сабоқ бер. Энг яхши кийим шу, болалларингга. Эртагаёқ фаррошликдан бўша, ортиқча хаёлларни кўнглингдан қув, мен сени бундай қилиб ўстирмаганман!

Мен шундай ажойиб қўшним борлигидан фахрланиб, унга ичичдан қойил қолдим. Сўнг ўйладим: қишлоқдаги Нафисахонга ва қўшнимга ўхшаш аёллар ён атрофимизда жуда кўп. Улар оқилалиги, зукколиги, эртани кўра билиши билан кўпчиликни ўзларига эргаштирадилар, кўпчиликка куч ва илҳом бериб, руҳиятларига янгиланиш олиб кирадилар. Шундай аёллар ҳамиша бор бўлсин.

ГУЛЧЕҲРА

Ўзбекистон Республикаси Маданият ишлари вазирлиги, Ҳамза номидаги Ўзбек Давлат академик театри жамоаси Ўзбекистон халқ артисти Гулчеҳра Жамиловага волидаи муҳтарамаси
Фарида Акмалновна ЖАМИЛОВА
вафоти муносабати билан чуқур таъзия изҳор этади.

МУАССИСЛАР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАДАНИЯТ ИШЛАРИ ВАЗИРЛИГИ, ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ
* * *
НОШИР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ «ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБАА КОНЦЕРНИ

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

Манзилимиз: Тошкент — 700083, Матбуотчилар кўчаси, 32
Қабулхона телефони— 33-52-91
* * *
«Шарқ» нашриёт-матбаа концерни босмахонаси. Манзили: Тошкент шаҳри, «Буюк Турон» кўчаси, 41-уй

Бош муҳаррир: Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

Редакцияга келган қўлёзмалар таҳлил этилмайди ва муаллифларга қайтарилмайди. Муаллифлар фикри таҳририят нуқтаи назаридан фарқланиши мумкин.

Навбатчи муҳаррир — Рустам МУСУРМОНОВ

Рўйхатдан ўтиш тартиби № 24. Буюртма Г. — 0499. Ҳажми — 4 босма табоқ. Тиражи—10843. Газета IBM компютерида терилди ва саҳифаланди. Индекс 64593. 1 2 3 4 5 6